

EKİTAP

**KLASİK
GRAMERDEN
MODERN NESRE
ARAP DİLİNDE
NAHİV VE BELÂĞAT**

Enes TAŞDEMİR
Mustafa BOĞATEKİN
Susa ACET

ilâhiyât

ilāhiyât 1891

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Klasik Gramerden Modern Nesre Arap Dilinde Nahiv ve Belâgat

Enes TAŞDEMİR - Mustafa BOĞATEKİN - Susa ACET

Editörler:

Prof. Dr. Halil AKÇAY - Prof. Dr. Mehmet Aziz YAŞAR

ISBN 978-625-8972-34-4

1. Versiyon: Temmuz 2026

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: Tavoos

Kapak: Tavoos

ilāhiyât

Fora İş Merkezi, 1354. Cadde No: 138/5, 06378

Ostim/Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

KLASİK GRAMERDEN MODERN NESRE ARAP DİLİNDE NAHİV VE BELÂGAT

Enes TAŞDEMİR - Mustafa BOĞATEKİN - Susa ACET

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
--------------	---

I.

ŞERHU KATRİ’N-NEDÂ VE BELLÛ’S-SADÂ’DAKİ ŞİİRLERİN BEDÎ İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ENES TAŞDEMİR

GİRİŞ	13
1. İbn Hişâm	15
1.1. Hayatı	15
1.2. İlmi Kişiliği	16
1.3. Eserleri	18
1.3.1. es-Sîretü’n-Nebeviyye:	18
1.3.2. et-Ticân fî mülûki Himyer	18
1.3.3. Muğni’l-Lebîb ‘an Kutubi’l-E’ârîb:	19
1.3.4. Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ:	19
1.3.5. Evdahu’l-Mesâlik İlâ Elfiyyeti İbn Mâlik:	19
1.3.6. Kitabu’l-Elğaz:	20
2. Şerhu Katri’n-Nedâ’daki Şiirlerin Bedî İlmi Açısından İncelenmesi	20
2.1. el-Muhassinâtu’l-Ma’neviyye	20
2.1.1. Tıbâk	20

2.1.2. Mubalâğa	21
2.1.3. Tenâsüb	23
2.1.4. İştikâk	23
2.1.5. Müşâkele	24
2.1.6. Tecâhül-i Ârif	25
2.1.7. Te'kîdu'l-Medh bimâ Yuşbihu'z-Zemm	26
2.1.8. İrsâl-i Mesel	27
2.1.9. Telmîh	27
2.1.10. Kasem	28
2.1.11. el-Hezl	29
2.1.12. İştirâk	29
2.1.13. Ta'dîd	30
2.1.14. Temsîl	30
2.1.15. Îcâz	31
2.1.16. İ'tilâfu'l-Lafz Ma'a'l-Ma'nâ	32
2.1.17. Tecrîd	32
2.1.18. Tehekküm	33
2.1.19. Mukâbele	34
2.1.20. Leff u Neşr	35
2.1.21. el-Mezhebü'l-Kelâmî	35
2.1.22. Hüsnü't-Ta'lîl	36
2.1.23. İ'tirâz	37
2.1.24. Tefrîk	37
2.2. el-Muhassînâtü'l-Lafziyye	38
2.2.1. Reddû'l-Acüz ale's-Sadr	38
2.2.2. Cinâs	39
2.2.3. İnsicâm	40
2.2.4. İ'tilâfu'l-Lafz Ma'a'l-Lafz	40
2.2.5. Hüsnü'l-İbtidâ	41
SONUÇ	41
KAYNAKÇA	42

II.

ÇÂRPERDÎ'NİN EL-MUGNÎ FÎ 'İLMÎ'N-NAHV ADLI ESERİNDE YER ALAN ŞİİRLERİN BEDİ İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mustafa BOĞATEKİN

GİRİŞ	47
1. Çârperdî'nin Hayatı	48
2. Eserleri	49
3. Şiir ve İstişhâd Terimleri	50
3.1. İstişhâd ettiği Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar	51
3.2. Tıbâk	51
3.3. Mukâbele	54
3.4. Tenâsüb	56
3.5. Mübalağa	58
3.6. Îcâz:	59
3.7. Secî'	60
3.8. Cinâs	61
Sonuç	62
KAYNAKÇA	63

III.

MUSTAFA SÂDİK ER-RÂFÎ'NİN VAHYÜ'L-KALEM ADLI ESERİNİN SECİ, MÜBALAĞA, İKTİBAS VE TİBÂK SANATLARI AÇISINDAN ANALİZİ

Susa ACET

GİRİŞ	65
1. Belâgat İlminin Temelleri	67
1.1. Belâgat İlminin Tanımı ve Kökeni	67
1.2. Belâgat İlminin Sistemleşmesi	68
1.3. Belâgat İlminin Üç Ana Dalı	68
1.3.1. Meânî İlmi	69

1.3.2. Beyan İlmi	69
1.3.3. Bedî' İlmi	69
1.4. Belâgat ve Kur'ân İ'câzı	70
2. Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri .	70
2.1. Hayatı	70
2.1.2. Eğitimi	71
2.1.3. Sağlık Sorunu ve Yazarlık Yolculuğu	71
2.2. Edebî Kişiliği ve Üslubu	72
2.3. Başlıca Eserleri	72
3. Mustafa Sâdık Er-Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem Adlı Eserinde	
Belâgat Sanatları	73
3.1. Seci'	73
3.1.1. Mütevâzin Seci'	75
3.1.2. Mutarraf Seci'	76
3.1.3. Mütevâzî Seci'	77
3.2. Mübalağa	78
3.2.1. Feryadın Şiddeti	79
3.2.2. Gözyaşlarının Bolluğu	80
3.3. İktibâs	80
3.3.1. Râfiî'nin Üslubunda İktibâsın Kullanımı	81
3.4. Tıbâk	82
3.4.1. İsimler Arasındaki Tıbâk	83
3.4.2. Fiiller Arasındaki Tıbâk	84
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	86

ÖN SÖZ

Arap dili ve edebiyatının asırlara meydan okuyan eşsiz mirası, hem dilin yapısal kurallarını hem de edebi anlatımın estetik inceliklerini bünyesinde barındıran muazzam bir hazinedir. Bu zengin mirasın doğru anlaşılması, dilin matematiksel yönünü temsil eden nahiv

(gramer) ile sanatsal ruhunu temsil eden belâgat disiplininin ortak bir potada eritilmesiyle mümkündür. Klasik dönemden modern döneme kadar uzanan çizgide, Arap edebiyatının şaheserleri salt birer gramer metni ya da edebi risale olmanın ötesinde, bu iki disiplinin birbirini nasıl beslediğini gösteren en somut delillerdir. Elinizdeki bu kitap çalışması, dil bilgisi öğretimi amacıyla kaleme alınmış kuramsal yapıtların satır aralarındaki edebi cevherleri gün yüzüne çıkarmayı ve modern nesirdeki belâgat yansımalarını bütüncül bir perspektifle ele almayı gaye edinmektedir. Üç temel bölümden oluşan bu çalışmanın mimarisi, kronolojik ve tematik bir bütünlük arz edecek şekilde tasarlanmıştır. Bu kapsamda, dilin kuramsal inşası ile estetik algısının kesişim noktaları üç abidevi eser üzerinden mercek altına alınmıştır:

Birinci bölümde asırlardır nahiv ilminin temel taşlarından biri kabul edilen İbn Hişâm el-Ensârî'nin Şerhu Katri'n-Nedâ

ve Bellû's-Sadâ isimli eseri incelenmektedir. Bu eser, temelde katı gramer kurallarını öğretmek amacıyla yazılmış olsa da, kuralları tahkim etmek adına şahit (delil) olarak getirilen şiir örnekleriyle belâgat açısından da derin bir incelemeyi hak etmektedir. İlk bölümde, gramer eğitimi odaklı bir metnin arka planında gizlenen edebi sanatlar keşfedilmekte; özellikle Bedî' ilminin (söz dizimi ve anlam sanatlarının) bu nahiv metnindeki tezahürleri metodik bir yaklaşımla ortaya konulmaktadır.

İkinci bölümde, klasik nahiv geleneğinin bir diğer köşe taşı olan Çârperdî'nin el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv adlı eseri ele alınmaktadır. Tıpkı ilk bölümdeki gibi, yüzyıllardır medrese ve akademi çevrelerinde başvuru kaynağı olmuş bu eserin dil bilgisel çehresinin ardındaki edebi deha incelenmektedir. Eserde yer alan şiir mirası üzerinden Bedî' ilminin yansımaları tespit edilerek, nahiv ile belâgat arasındaki kopmaz bağ daha belirgin bir şekilde görünür kılınmıştır. Böylece, gramer kurallarının kuru birer formülden ibaret olmadığı, aksine şiirsel estetiğin taşıyıcı kolonları olduğu gerçeği gözler önüne serilmiştir.

Kitabın üçüncü ve son bölümü ise yönünü klasik dönemden modern döneme çevirmektedir. Arap edebiyatının köklü geleneklerinden beslenen belâgat ilminin, modern çağdaki en güçlü temsilcilerinden Mustafa Sâdık er-Râfiî ve onun şaheseri Vahyu'l-Kalem bu bölümün merkezinde yer almaktadır. Klasik belâgat geleneğini modern nesir anlayışıyla kusursuz bir şekilde buluşturan er-Râfiî'nin dil ve üslup özellikleri, özellikle Bedî' ilminin modern nesirdeki dönüşümü ekseninde analiz edilmiştir. Bu eserin Türkçe akademik literatürdeki karşılığının oldukça sınırlı olması, çalışmamızın bu bölümünü hem zorlu hem de son derece özgün kılan en temel etken olmuştur.

Sonuç itibarıyla bu çalışma, klasik gramer metnindeki şiirsel arka plandan modern nesrin edebi zirvelerine uzanan bir köprü kurmayı hedeflemektedir. Söz konusu literatür boşlu-

ğunu kısmen de olsa doldurmak, nahiv ve belâgatın ayrılmaz bütünlüğünü akademik bir disiplinle ortaya koymak en büyük motivasyon kaynağımız olmuştur. Bu mütevazı seminer ve kitap çalışmasının, Arap dili ve Belâgatı alanında araştırma yapacak kıymetli araştırmacılara faydalı bir başlangıç noktası ve rehber olmasını temenni ederim.

Editörler:

Prof. Dr. Halil AKÇAY

Prof. Dr. Mehmet Aziz YAŞAR

I.
ŞERHU KATRİ'N-NEDÂ VE
BELLÛ'S-SADÂ'DAKİ ŞİİRLERİN
BEDÎ İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ENES TAŞDEMİR¹

GİRİŞ

Dil, insanlık tarihi boyunca bireyler arasındaki iletişimin sağlanmasında ana unsur olmuştur. İnsanlar fikirlerini, duygu ve düşüncelerini genellikle bu araçla ifade etmişlerdir. Dillerin farklılaşmasıyla beraber her dilin kendine ait bazı özellikleri ve dil yapısı ön plana çıkmıştır; kimi dilin edebi yapısı ön plana çıkarken kimi dilin ise sadeliği ön plana çıkmıştır.

Bu çerçevede Arap toplumunda söz sanatlarına büyük önem atfedilmektedir. Mana açısından zengin olan Arapça üslup açısından da aynı zenginliğe sahiptir. Tarih boyunca bu zenginliğini ortaya koymuştur.

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, enestasdemir450@gmail.com, orcid.org/0009-0007-9233-9587

Bu bağlamda Bu araştırmanın konusu, İbn Hişâm el-En-sârî'nin (ö. 761/1360) meşhur eseri Katri'n-Nedâ ve Bellû's-Sadâ üzerine bizzat müellif tarafından kaleme alınan şerh-teki şevâhidin belâgat ilminin bir alt dalı olan Bed'î ilmi açısından incelenmesidir. Çalışma, temel olarak nahiv kurallarını açıklamak amacıyla seçilen bu şiirlerin, aynı zamanda söz sanatları bakımından ne tür zenginlikler barındırdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırma dahilinde; şiirlerdeki lafzî sanatlar ile mânevî sanatlar tespit edilerek, müellifin bu şiirleri seçerken estetik bir kaygı güdüp gütmeyeceği veya bu sanatların nahiv öğretimine katkısı değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Klasik Arap dili geleneğinde nahiv ve belâgatın birbirinden kopuk olmadığını, aksine gramer kurallarını ispatlamak için kullanılan şiirlerin estetik birer şaheser olduğunu göstermek. Şerhu Katri'n-Nedâ'da yer alan çok sayıdaki beyitte hangi Bed'î sanatlarının kullanıldığını bilimsel bir metotla tasnif etmek ve bu sanatların Arap şiirindeki fonksiyonunu analiz etmek, Bir "gramer otoritesi" olarak bilinen İbn Hişâm'ın, eserine aldığı şevâhidi seçerken edebî zevk ve belâgat kriterlerini ne ölçüde göz önünde bulundurduğunu saptamak ve Klasik eserleri modern dilbilim ve belâgat yöntemleriyle yeniden okuyarak, akademik literatüre bu alanda özgün bir çalışma kazandırmaktır.

İbn Hişâm'ın bu eseri üzerine pek çok nahiv çalışması yapılmış olmasına rağmen, eserdeki şiirlerin müstakil olarak "Bed'î İlmi" perspektifiyle analiz edildiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Nahiv odaklı bir eserin belâgat gözüyle incelenmesi, Arap dili ve edebiyatı çalışmalarında disiplinler arası bir bakış açısı sunmaktadır. Şevâhid olarak kullanılan beyitlerin sadece gramer yapısına sıkışıp kalmadan, anlamı güçlendiren söz sanatlarıyla birlikte değerlendirilmesi, şiirin ruhunu ve şairin mu-radını daha iyi anlamayı sağlar.

1.İbn Hişâm

1.1.Hayati

es-Suyûtî'nin "büyük nahivci"² dediği İbn Hişâm'ın tam adı Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî'dir.³

İbn Hişâm, Ensar'a nispetiyle bilinir. Bu yüzden "İbn Hişâm el-Ensârî" diye de anılmıştır. Bazı kitaplarda soyunun Hazrec'e dayandığı geçer. İbn Hişâm, "Cemâlûddin" lakabıyla da şöhet olmuştur. Bu lakabını eserlerinin çoğunun başında zikretmiştir.⁴ İbn Hişâm, Hicrî 708 (m. 1309) yılı Zilkâde ayının beşinde, Cumartesi günü Kahire'de doğmuştur.

İbn Hişâm, zengin olmayan, mütevazı bir ailede dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda iki çocuğunun ismi geçmektedir. Çocuklarından büyüğünün lakabı Muhibbuddin, künyesi İbn Hişâm, ismi Muhammed'tir. O da babası gibi dil bilimcidir. Hicrî 750 (m. 1350) yılında doğmuş ve hicrî 799 (m. 1397) yılında vefat etmiştir. Diğerinin ise lakabı Takîyuddin, ismi Abuddurrahman'dır.⁵

İbn Hişâm, özellikle Mısır'daki alanında yetkin alimlerden ders almıştır. En meşhurları şunlardır:

1. İbnü's-Serrâc (316/929): Nahivdeki temel hocalarından biridir.

2. Abdüllatîf b. el-Merhal (699/1300): Arapça konusundaki temel bilgilerini sürekli yanında bulduğu bu zattan almıştır.

3. Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344): Ondan Züheyr b. Ebî Sülmâ Divanı'nı dinlemiş, ancak yanında uzun süre kalmamıştır.

² Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Bugyetu'l-Vuğât fi Tabakâti'l-Lüğaviyyîn ve'n-Nuhât* (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1969), 2/688-690.

³ Mehmet Reşit Özbek, "İBN HİŞÂM, en-Nahvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/74-77.

⁴ Umran Abdu's-Selam Şuayb, *Menhecü İbn-i Hişâm Min Hilâli Kitabihî'l-Muğnî* (Bingazi: Daru'l-Cemâhîriyyeti Li'n-Neşr Ve't-Tevzî' Ve'l-İlâm, 1986), 19.

⁵ Şuayb, *Menhecü İbn-i Hişâm Min Hilâli Kitabihî'l-Muğnî*, 22.

4. Tâcü'l-Fâkihânî (734/1334): Ondan kendi eseri olan Şerhu'l-İşâre'yi okumuştur.

Bedreddin İbn Cemâa: Kıraat ilmine dair eş-Şâtıbiyye için icazet almıştır.⁶

İbn Hişâm'ın öğrencileri

1. Cemâleddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Ahmed (799/1397): Babasının yolundan gitmiş ve eserlerini nakletmiştir.

2. İbrahim b. Muhammed el-Lehmî (v. 790/1388)

3. İbrahim b. Muhammed b. Osman b. İshâk (v. 830/1426)

4. Cemâluddin Ebu'l Fadl Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz (v. 786/1383)

5. Abdülhâlik b. Ali b. Hüseyin b. Furat (v. 794/1391)

6. Ali b. Ebi Bekr b. Ahmed b. Bâlisî (v. 767/1365)

7. Serâcu'd-dîn Ömer b. Ali b. Ahmed (v. 804/1501)⁷

İbn Hişâm, Kahire'de, Hicrî 761 (m. 1360) yılı Zilkâde ayında bir cuma gecesi vefat etmiştir. İkinci namazından sonra "Saîdu's-Suedâ" denilen sûfiye mezarlığına defnedilmiştir.⁸

1.2. İlmi Kişiliği

Hayatı boyunca, Arapça alanındaki şöhreti yayılmıştır. Ona her bölgeden, ilminden istifade etmek için öğrenciler gelmiştir. Ebu Hayyan'dan, Züheyr b. Ebi Sülma'nın divanından başka bir şey okumadığı söylenir. Muğni'l-Lebib'i, daha önce kullanılmayan bir yöntemle yazmıştır. Onu nahiv konularına göre değil, harfler ve edatlar şeklinde iki büyük bölüme ayırmıştır. Görüşlerinde çoğunlukla Sîbeveyhi ve Basra ekolünün görüşlerine uysa da bazı durumlarda Kûfe ve Bağdat ekollerinin görüşlerine de uymuştur.⁹

⁶ Mehmet Reşit Özbalkıç, "İBN HİŞÂM, en-Nahvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 74-77.

⁷ Özbalkıç, "İBN HİŞÂM, en-Nahvî", 1999.

⁸ Ebü'l-Felâh Abdülhay İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992), 8/331.

⁹ Ahmed Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 346-349.

İbn Hişâm birçok hocadan nahiv, sarf, fıkıh, kırâat, tefsir ve edebiyat dersleri aldı. Arapçada eşsiz bir konuma geldi. Söylemek istediklerini dilediği şekilde ifade ederdi. İbn Hişâm, tahsili için doğduğu şehir olan Kahire’de almıştır. İlim tahsili için yolculuklar yaptığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, hocası Ziyâd b. Abdillâh el-Bekkâî ile görüşmek üzere Kûfe’ye veya Bağdat’a gitmiş olabileceği değerlendirilmektedir. İlim tahsili için yolculuklar yaptığına ait bir bilgimiz olmamakla beraber, İbn İshak’ın es-Sîre’sini kendisine rivayet eden hocası Ziyâd b. Abdullâh el-Bekkâî ile görüşmek üzere Kûfe’ye veya Bağdat’a gitmiş olmalıdır. İbn Hişâm’ın Arap şiiri üzerine elde ettiği derin malumatlara ve ensab ilmine dair bilgisine Mısır’da İmam Şafii ile yapmış olduğu sohbetler üzerinden ulaşmaktayız. İbn Hişâm tarih, ahhâr, ensâb, şiir, nahiv ve lugat âlimi olarak tanıtılmakla birlikte hocaları, eserleri ve görüşleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. “Eser müessirin kanıtıdır.” kaidesi gereği onun ilmî derinliğini eseri “Es-Sîretü’n-Nebeviyye” üzerinden okuyoruz. İbn Hişâm’ın eserde yer alan âyet, hadis ve şiirlerdeki garîb kelimeleri açıklarken verdiği bilgiler, onun Arap dili ve edebiyatına vâkıf olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kelimeleri şiirlerden deliller getirmek suretiyle açıklayan İbn Hişâm, ayrıca Ebû Ubeyde Ma’mer b. Müsennâ başta olmak üzere Yûnus b. Habîb, Ebû Muhriz Halef el-Ahmer, Ebû Zeyd el Ensârî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimlerden nakillerde bulunmuştur. Bazı tarihî bilgileri esere ilâve etmesi, birtakım kelimelerin okunuşunu belirtmesi ve şahısların nesepleriyle ilgili bilgileri ilâve etmesi, İbn Hişâm’ın tarih ilminde, Arap dilinde ve belagatinde sahip olduğu ilmî derinliği ortaya koymaktadır. İlmî şahsiyeti açısından alanının uzmanı olan İmam Şafii, İbn Hişâm’ın dilde hüccet ve Arap dili konusunda iyi yetişmiş bir âlim olduğunu belirtmiştir. Kıftî(ö. 646/1248), Zehebî (748/1348),İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbnü’lÎmâd (ö. 1089/1679),

İbn Hallikân (ö. 681/1282) ve Sehâvî (ö. 902/1497) gibi müellifler, bu eseri Hz. Peygamber'in hayatına dair en sağlam ve en iyi siyer kitabı olarak kabul etmişlerdir.¹⁰

1.3.Eserleri

1.3.1. es-Sîretü'n-Nebeviyye:

Sîretü b. Hişâm veya Sîretü Rasûlillâh adıyla da zikredilen bu eser, Hz. Muhammed (sas)'ın hayatına dair tamamı günümüze ulaşmış en eski kitap olma özelliğine sahiptir. İbn Hişâm'ın bu eseri, Hazreti Peygamberin hayatına ışık tutması yönünden ehemmiyeti olduğu kadar; Kur'an, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı yönünden de son derece kıymetlidir. Hazreti Peygamber'in adım adım hayatını anlatılırken, nazil olan ayetler de zikredilmekte, onların nüzul sebepleri açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. "Es-Sîretü'n-Nebeviyye" birçokdefa basılmış, şerh ve ihtisar edilmiş, manzum hale getirilmiş ve çeşitli dillere çevrilmiştir. "es-Sîretü'n-Nebeviyye"ye dört ayrı şerh yazılmış olup bunların üçü basılmıştır. En geniş şerhi, Endülüslü muhaddis Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli (ö. 581/1185) tarafından "er-Ravdü'l-Ünüf fî Şerhi's- Sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm" adıyla kaleme alınmıştır.¹¹

1.3.2. et-Tîcân fî mülûki Himyer

et-Tîcân li-ma'rifeti mülûki'zzamân fî ahhâri Kahtân adıyla da anılan eserin Vehb b. Münebbih'e ait olup İbn Hişâm tarafından rivayet edildiği ileri sürülmektedir. Güney Arabistan'la ilgili halk hikâyelerinin Tevrat ve İncil hikâyeleriyle karıştırılıp destanlaştırılmasından meydana gelen ve Himyer melikleri hakkında bilgi veren eserin tarihî bir değeri bulunmamaktadır.¹²

¹⁰ "Siyer Yazıcılığında Bir Zirve: İbni Hişâm | Siyer Dergisi" (Erişim 07 Mart 2026).

¹¹ "Siyer Yazıcılığında Bir Zirve".

¹² "Siyer Yazıcılığında Bir Zirve".

1.3.3. Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb:

İbn Hişâm'ın başyapıtıdır. Klasik nahiv kitaplarından farklı olarak kelimelerin cümle içindeki işlevlerini ve edatların anlamlarını alfabetik sırayla inceler.

Eserde nahivcilerin görüşlerini, dil ve gramerle ilgili aralarındaki ihtilafları ortaya koymuş sonra bu görüşlerden uygun bulduğunu tercih etmiştir. Daha sonra tercih ettiği görüşlerin gerekçelerini açıklamıştır. Basra ve Kûfe dil ekollerinin yanında Bağdat, Mısır Endülüs ekollerinin görüşlerine de çalışmasında yer vermiş, delilini en sağlam bulduğu görüşleri seçmiştir.¹³

1.3.4. Şerhu Katri'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ:

Nahiv ilmine yeni başlayanlar için özet, yoğunlaştırılmış, ezbere uygun ve temel ilkeleri kapsayacak şekilde yazılmıştır. Ancak, konularının yoğun ve özet şeklinde olması, manasının ortaya çıkmasını zorlaştırması ve bazı konularının tamamlanamaması müellifi Şerh-u Katri'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ eseriyle kitaba şerh yazmaya sevk etmiştir.¹⁴

1.3.5. Evdahu'l-Mesâlik İlâ Elfiyyeti İbn Mâlik:

"İbn Hişâm bu eseri İbn Mâlik'in Elfiyye'sine şerh olarak yazmıştır. Müellif, eserinde Elfiyye'yi şerhetmekten başka, konu ile ilgili bilgileri kolay istifade edilebilecek bir şekilde tertip etmiş, birbiriyle ilgisi olan kuralları bir arada toplamıştır. Pek çok baskıları bulunan Evdahu'l-Mesâlik, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid tarafından tahkik edilerek 1968 yılında dört cilt halinde Mısır'da neşredilmiştir."¹⁵

¹³ Özbalkıç, "İBN HİŞÂM, en-Nahvî", 1999, 20/384-385.

¹⁴ Ali Fevde Nil, *İbnu Hişâm el-Ensârî Âsâruhu Ve Mezhebuhu'n-Nahvî* (Riyad: Câmiatü'l-Melik Suud, 1985), 95.

¹⁵ Kenan Demirayak - M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994), 169.

1.3.6. Kitabu'l-Elğaz:

Çözülmesi zor nahiv meseleleriyle ilgili bir kitaptır. İbn Hişâm, Memlûk sultanlarından el-Melikü'l-Kâmil (ö. 747/1346)'in kütüphanesi için yazmıştır. İbn Hişâm'a atfedilen, Mukidû'l-Ezhân ve Mûkizu'l-Vesnân eseriyle aynı olduğu iddia edilmiştir.¹⁶ İbn Hişâm bu kitapta nahiv âlimlerinin eserlerinde kullandıkları şâhid beyitlerdeki kapalı görünen nahiv meselelerini çözme çalışmıştır.

2. Şerhu Katri'n-Nedâ'daki Şiirlerin Bedî İlmi Açısından İncelenmesi

Bedî' ilmi el-muhassinâtu'l-ma'neviyye ve el-muhassinâtu'l-lafziyye olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu seminer çalışmasında iki ayrı başlık altında katru'n-nedâ'daki şiirleri incelenecektir.

2.1. el-Muhassinâtu'l-Ma'neviyye

2.1.1. Tıbâk

Tıbâk, sözlükte, “iki şeyin aynı hizada toplanması” demektir.¹⁷ Terim olarak tıbâk, “iki zıddı –yani, anlamları birbirinin karşıtı olan iki sözcüğü–, zıtlıkları farklı şekillerde olsa da bir cümlede bir araya getirmek”tir.¹⁸ Bu sanata tıbâk, mutâbakât, tatbîk ve tekâfu' isimleri de verilmiştir. Bu kelimelerden biri zıtlığı, ikisi uygunluğu, sonuncusu da küfüv (denk) olmayı ifade eder. Anlamları açıklayıp ortaya koymada önemli güzel bir üsluptur. Çünkü eşya zıddıyla ortaya çıkar gerek övgü gerek yergi zıddıyla daha iyi bilinir.¹⁹

¹⁶ Şuayb, *Menhecu İbn-i Hişâm Min Hilâli Kitabihî'l-Muğnî*, 35.

¹⁷ Abdullah İbnü'l-Mu'tezz, *Kitâbü'l-Bedî*, ed. Ignatius Kratchkovsky (Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1982), 48.

¹⁸ Hamit Salıhoğlu - Ali Sultay, “Zünnûn el-Mısırî'nin Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (31 Aralık 2025), 1569-1587.

¹⁹ Mustafa Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ' İLMİ ve SANATLARI*, ed. Ömer Ay-

مَنْعَ الْبَقَاءِ تَقَلَّبَ الشَّمْسُ وَطُلُوعُهَا مِنْ حَيْثُ لَا تُمَسِّي
وَطُلُوعُهَا حُمْرَاءَ صَافِيَةٍ وَغُرُوبُهَا صَفْرَاءَ كَالْوَرَسِ
الْيَوْمُ أَعْلَمَ مَا يَجِيءُ بِهِ وَمَضَى بِفَضْلِ قَضَائِهِ أَمْسِ

“Güneşin yer değiştirmesi ve akşamlamadığı yerden doğması, (dünyada hiçbir şey için) baki kalmanın mümkün olmadığının engellemiştir.

Güneşin kıpkırmızı ve saf bir halde doğması, batarken de ‘vers’ bitkisi gibi sapsarı kesilmesi.

Ben bugün başıma gelecekleri bilirim; fakat ‘dün’, kendi hükmünü icra ederek geçip gitmiştir.”²⁰

Şair beyitlerde birbirine zıt kavramları bir arada kullanarak tıbâk sanatı yapmıştır. İlk beyitte “طُلُوع” (Doğuş) ile “تُمَسِّي” (Akşamlamak/Batmak) fiilleri arasında, İkinci beyitte yine “طُلُوع” (Doğuş) ile “غُرُوب” (Batış) isimleri arasında, Üçüncü beyitte ise “لَيُؤْم” (Bugün) ile “أَمْس” (Dün) zaman zarfları arasında Tıbâk-ı Îcâb (Olumlu Zıtlık) sanatı vardır.

2.1.2. Mubâlâğa

Mübâlağa, بالغ fiilinden mastardır. Sözlükte, “haddi aşmak ve aşırıya kaçmak, abartmak...” anlamlarına gelir.²¹ Terim olarak mübâlağa, “Bir niteliğin kuvvet veya zayıflık bakımından imkânsız veya gerçeklikten uzak bir dereceye ulaştığının iddia edilmesi”dir.²²

Mubâlâğa üç kısma ayrılır Tebliğ, iğrâk ve gulüvv. Birincisi

dın (işaret, 2018), 25.

²⁰ Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, ed. Abdülhamîd Muhammed Muhyiddîn (Beyrut, Lüblan: Risale Puplichers, 2024), 63.

²¹ Aydın, *Arap Dili Belâgatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*, 70.

²² Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Sînâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-Şi'r*, ed. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1952), 365.

makbul, ikincisini makbulce, üçüncüsü gayr-i makbul kabul edilir. Namık Kemâl mübâleğanın kısımları hakkında, Mübâlağa, eğer aklen ve adeten olması mümkün ise makbuldür. Buna teblîğ denir. Eğer aklen mümkün ve adette bâtil ise mâkuldür. Buna iğrâk denir. Eğer olması imkânsız derecede akıl ve adette bâtil ise medhuldür. Buna gulûv denir.²³

Eğer iddia/mübalâğa aklen mümkün olup âdeten mümkün değilse buna iğrâk denir.²⁴

لَقَدْ رَأَيْتُ عَجَبًا مُذْ أَمَسْتُ عَجَائِرًا مِثْلَ السَّعَالِي خُمَسَا
يَأْكُلْنَ مَا فِي رَحْلَيْهِنَّ هُمَسَا لَا تَرَكَ اللَّهُ لَهُنَّ ضِرْسَا
وَلَا لَقَيْنَ الدَّهْرِ إِلَّا تَعَسَا

“Dünden (akşamdan) beri gulyabaniler gibi beş tane tuhaf ihtiyar kadın gördüm. Yol azıklarını gizlice/hırsıyla yiyorlardı. Allah onlara (bir daha bir şey yiyemesinler diye) bir tek diş bile bırakmasın! Ve ömürleri boyunca kötülükten (talihsizlikten) başka bir şeyle karşılaşmasınlar.”²⁵

Şairin ikinci beytin sonundaki “Allah onlara bir tek diş bile bırakmasın” şeklindeki bedduası, Bed’î ilmi literatüründe İğrâk sınıfına giren bir mübalâğa örneğidir. Çünkü bir insanın tüm dişlerinin dökülmesi aklen mümkündür, ancak normal hayatın akışında (âdeten) bir beddua ile tüm dişlerin bir anda yok olması imkansız veya çok uzak bir ihtimaldir. Şair, kadınlara olan öfkesini ve onların açgözlülüğünden duyduğu rahatsızlığı vurgulamak amacıyla bu derece kuvvetli bir ifade kullanmıştır.²⁶

²³ Tahirul Mevlevî - Kemal Edip Kürkcüoğlu, *Edebîyat Lugatı* (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1994), 255.

²⁴ Safiyuddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedi'yye fi Ulûmi'l-Belâga ve Menâhici't-Tevşî'*, ed. Nesîb Neşâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 150.

²⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 65.

²⁶ Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga* (Dâru'l-Fikr, 2020).

2.1.3.Tenâsüb

Tenâsüb sözlükte, “benzerlik, eşitlik, uygunluk, simetri, oran-tı, ta’alluk ve iki şeyin birbirine uygun olması, birbirleriyle bağlantılı olması” anlamlarına gelmektedir.²⁷

Terim olarak tenâsüb, “anlam bakımından aralarında ilgi bulunan iki veya daha fazla kelime, terim veya deymi –zıtlık/ karşıtlık olmamak koşuluyla– birbirine uygun bir şekilde bir araya getirmek” demektir.²⁸

وَاللَّهُ مَا لَيْلِي بِنَامٍ صَاحِبُهُ وَلَا مُخَالِطَ اللَّيَّانِ جَانِبُهُ

“Allah’a yemin olsun ki ne gecemin arkadaşı uyudu, ne de bir yanı yatağın yumuşaklığına karışabildi.²⁹

Beyit içerisinde birbirini tamamlayan ve aynı anlam daire-sine giren kavramlar bir arada kullanılmıştır: “نام” «لَيْل» “صاحبه” ve “جانبه”.³⁰

2.1.4.İştikâk

İştikâk sözlükte “türeme, türetme, etimoloji, bir şeyin yarısını almak” anlamına gelir.³¹ Ebû Hilâl el-Askerî iştikâk’ı, “mütellimin, övgü, yergi vb. amaçla özel bir isim den bir mana türetmesidir.” şeklinde tarif etmiştir.³² İştikâk, bed’ ilminde “aynı kökten birkaç kelimeyi bir sözde toplamak” anlamında bir cinas türü olarak da kullanılır.³³

²⁷ Aydın, *Arap Dili Belagatında BED’Î İLMİ ve SANATLARI*, 37.

²⁸ Fahreddin Râzî, *Nihâyetü’l-Îcâz fî Dirâyeti’l-Î’câz*, ed. Nasrullah Hacımüftüoğlu (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 175.

²⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri’n-Nedâ ve bellû’s-Sadâ*, 80.

³⁰ el-Kazvînî, *et-Telhîs fî Ulûmi’l-Belâga*.

³¹ Ahmet Tekin, *Kur’ân’ın Dilbilimsel Yönü Vâhidî’nin el-Basît Adlı Tefsiri Bağlamında*, ed. Ahmet Gemi (Ankara: İlâhiyât, 2018), 273-274.

³² el-Askerî, *Kitâbü’s-Smâ’ateyn: el-Kitâbe ve’s-Şi’r*, 429.

³³ Hulusi Kılıç, “İştikâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* 23 (2001), 439.

يَسْرُ الْمَرْءَ مَا ذَهَبَ اللَّيَالِي وَكَانَ ذَاهِبُهَا لَهُ ذَهَابًا

“Gecelerin akıp gitmesi kişiyi sevindirir. Halbuki o gecelerin her birinin gidişi, aslında o kişi için büyük bir gidiştir.”³⁴

Beyitteki “ذَاهِبُهَا” „ذَهَبَ“ ve “ذَهَابًا” lafızları arasındaki bağ sadece lafzî bir süs değildir. Şair, “gitmek” kök anlamını (ihracü'l-mana) kullanarak, gecelerin gidişi ile insanın gidişi arasındaki ontolojik bağı kurmuştur. Yani kök anlamın farklı suretlerde (fiil, muzaf mastar, mutlak meful) tekrarlanması, zamanın akışının insan ömrünü nasıl tükettiği fikrini zihinde tahkim etmesi için bu sanat manevidir.³⁵

“İştikâk sanatı, her ne kadar bazı tasniflerde lafzî güzelleştirmeler arasında zikredilse de, bu beyitte görüldüğü üzere kök anlamın (aslü'l-mana) zihinde pekiştirilmesi ve zamanın mutlak akışının vurgulanması bakımından Muhassinât-ı Maneviyye içerisinde değerlendirilmeye daha uygundur. Şair, ‘ذهب’ kökünü kullanarak anlamın sürekliliğini sağlamıştır.”

2.1.5. Müşâkele

Müşâkele, sözlükte “muvâfakat (uygunluk) ve benzerlik (müşâhebet, mümâselet)”³⁶ anlamına gelir.

Bedî' ilminde “bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi” mânasında terim olarak kullanılır ve anlama güzellik katan sanatlardan sayılır. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek

³⁴ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 95.

³⁵ Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013).

³⁶ Celâleddîn es-Süyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cümân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, ed. İbrâhîm Muhammed el-Hamdânî - Emîn Lukmân el-Habbâr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 254.

mânada olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir.³⁷

رَأَيْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْيَزِيدِ مُبَارَكًا ... شَدِيدًا بِأَعْيَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ

“Ben, Yezîd oğlu Velîd’i, kutlu kılınmış ve hilafet yüklerini omuzlamada gücü çok çetin bir halde gördüm.”³⁸

Müşâkelet, bir şeyi kendisiyle ilgisi bulunan başka bir şeyin lafzıyla zikretmektir. Burada halifenin ismindeki “الْوَلِيد” (yenilik/bereket) ve “الْيَزِيد” (artış) köklerinin anlam dünyasına uygun olarak “مُبَارَكًا” (mübarek) kelimesini seçmiştir. İsimlerin manasıyla sıfatın manası arasında kurulan bu “şekilsel ve ruhsal ortaklık” sanatı manevi kılar.³⁹

2.1.6. Tecâhül-i Ârif

Tecâhülül-ârif sözlükte, “bilmemek, tanımamak” anlamında جَهْل fiilinin تَعَالَف babının mastarı ile عَرَف fiilinin ism-i fâilinin oluşturduğu bir terkiptir “Ârifin (bilen) bilmiyormuş gibi görünmesi” bildiği halde bilmezden gelmek anlamlarındadır. Bu edebî sanat, bazı Türkçe eserlerde tecâhülül-ârifâne (bilgece bilmezlikten gelme) şeklinde geçmektedir.⁴⁰

Terim olarak, söz söyleyenin, bilinen bir hakikati bir nükteye bağlı olarak bilmezden gelerek muhatapta hayret ve dikkat uyandırma sanatıdır.⁴¹

أَنَا ابْنُ جَلَا وَطَلَّاعِ الثَّنَائَا مَتَى أَضَعَ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

“Ben ibn celâ ve zor işlerin üstesinden gelen biriyim. Ne zaman sarığımı çıkarıp koysam beni tanırırsınız.”⁴²

³⁷ “MÜŞÂKELE”, TDV İslâm Ansiklopedisi, ts.

³⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri’n-Nedâ ve bellû’s-Sadâ*, 125.

³⁹ Sa’düddîn et-Teftâzânî, *Muhtasarul-Ma’ânî* (*Şerhu Telhîsîl-Miftâh*) (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2013).

⁴⁰ Mevlvî - Kürkçüoğlu, *Edebîyat Lugatı*, 151.

⁴¹ Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm* (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2000); el-Askerî, *Kitâbü’s-Smâ’ateyn: el-Kitâbe ve’s-Şîr*.

⁴² İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellû’s-Sadâ*, ed. Muhammed Muhyiddîn

İkinci mısradaki “Sarığı koyduğumda beni tanırırsınız” diyerek, sanki o an tanınmıyormuş ya da tanınması bir şarta bağlıymış gibi bir üslup takınmıştır. Bu, muhatabın dikkatini çekmek ve kendi heybetini vurgulamak için yapılan “bilip de bilmezden gelme” sanatıdır.⁴³

2.1.7. Te’kîdu’l-Medh bimâ Yuşbihu’z-Zemm

Te’kîdu’l-medh bi-mâ yuşbihu’z-zemm, terkip olarak “övgünün yergiye benzer bir şeyle te’kid edilmesi, pekiştirilmesi” demektir.⁴⁴

Terim olarak, “birini zemmediyormuş/yeriyormuş gibi görünerek onu daha da övmektir.” Yergi ifade eden sıfatın kullanıldığı bir yerde dinleyicinin birdenbire övgü sıfatıyla karşılaşmasına dayalı bir üsluptur. İstisnâ veya istidrâk (yanlış anlamayı düzeltme) edatlarından birinin kullanılmasıyla olur.⁴⁵

أَلَا يَا اسْلِمِي يَا دَارَ مَيِّ عَلَى الْبَلَى وَلَا زَالَ مِنْهَا بَجَرَعَاكِ الْقَطْرُ

“Ey Mey’in yurdu! Eskiyip yok olmaya rağmen esen kal. Senin toprağına bardaktan boşalırcasına yağan yağmurlar hiç eksik olmasın.”⁴⁶

Şair, ilk mısradaki “عَلَى الْبَلَى” diyerek önce mekanı küçümseyerek dile getirir. Ancak hemen ardından gelen selâm ve yağmur duasıyla bu küçümsemenin içinde saklı olan hatıralara olan vefasını ve sevgisini pekiştirir. Mekanın yıkılmış olması normalde bir kusurdur; ancak şair bu “kusuru” zikrederek ona olan özleminin ne kadar sarsılmaz olduğunu övgüyle ispatlamıştır.

Abdülhamîd (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1963), 176.

⁴³ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel fî Şerhi Telhisi’l-Miftâh*.

⁴⁴ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ’ İLMİ ve SANATLARI*, 128.

⁴⁵ Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye fî Ullûmi’l-Belâga ve Menâhici’t-Tevşî’*.

⁴⁶ el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellû’s-Sadâ*, 248.

2.1.8. İrsâl-i Mesel

İrsâlu'l-mesel, isim tamlamasıdır. Mesel, “belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşarak halka mal olan anonim özdeyiş, atasözü” demektir. İrsâl, “gönderdi, sevketti, yolladı, saldı...” vb. anlamlara gelen أُرْسِلَ fiilinden mastardır. Böylece irsâlu'l-mesel, “mesel/özdeyiş gönderme” anlamına gelmektedir.⁴⁷

İrsâl-i mesel şiirde veya nesirde bir fikri, bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözü, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir.⁴⁸

أَمْسَتْ خَلَاءٌ وَأَمْسَى أَهْلُهَا احْتَمَلُوا أَخَى عَلَيْهَا الَّذِي أَخَى عَلَى لُبْدٍ

“Orası bomboş kaldı, halkı ise göçüp gitti. Tıpkı Lübed’in başına gelenler gibi onun da üzerine çöktü ve onu harap etti.”⁴⁹

Şair, mekanın harap oluşunu ve zamanın yıkıcılığını anlatırken basit sözcüklerden kaçınmış, arap kültüründe lübed kıssasına değinmiştir. “Lübed’in başına gelenler” ifadesi bir darb-ı mesel haline gelmiştir.

2.1.9. Telmîh

Telmîh sözlükte ima etme, hatırlatma, gönderme yapma anlamlarına gelmektedir. Bedî terimi olarak telmîh, “kelâmın fehvâsında (anlamında), zikredilmeksizin bir Kur’ân âyetine, meşhur bir hadîse, bir mesel-i sâire (özdeyişe), nadir bir şiire veya meşhur bir kıssaya işaret edilmesidir.”⁵⁰

⁴⁷ Aydın, *Arap Dili Belâgatında BEDÎ’ İLMÎ ve SANATLARI*, 210.

⁴⁸ “İRSÂL-i MESEL”, TDV İslâm Ansiklopedisi, ts.

⁴⁹ el-Ensârî, *Şerhu Katrî’n-Nedâ ve Bellü’s-Sadâ*, 255., Ahmet Tekin, “Hâtim et-Tâî’nin Şiirlerinde Talebî İnşâ”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 133-164.

⁵⁰ Fahrreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyetil-İ’câz*, ed. Nasrullah Hacımüftüoğlu (Beyrut: Dâru Sâdır, 2004), 173.

أَبَا حِرَاشَةَ أَمَا أَنْتَ ذَا نَفَرٍ فَإِنَّ قَوْمِي لَمْ تَأْكُلْهُمْ الصَّبْعُ

“Ey Ebû Hırâşe! Sen kalabalığınla övünüyorsun ama benim kavmim de sırtlanlara yem olmadı.”⁵¹

Şair, kavminin gücünü kanıtlamak için “Sırtlanın yemesi” şeklindeki meşhur Arap meselini şiire dahil etmiştir.

2.1.10.Kasem

Sözlükte kasem “yemin etmek, ant içmek...” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak kasem, “konuşanın bir şey üzerine yemin etmeyi amaçlayıp o şey için tazim, övgü, övünme, onun ya da başkasının şanını yüceltme, ya da ona beddua, veya başkasını hiciv ve yerme ifade eden veya gazel ve aşk ifadesi yerine geçen başka bir şeye yemin etmesidir.” Böylece kasem; şanını yüceltmek, övünmek, kendisini veya başkasını övmek, kendisine dair bir iddiada bulunmak, başkasını hicvetmek, yermek veya tehdit etmek, bir kadına aşkını ifade etmek ve iltifatta bulunmak vb. hususlar için yapılır.⁵²

فَوَاللَّهِ مَا فَارَقْتُكُمْ قَالِيَا لَكُمْ ... وَلَكِنْ مَا يُقْضَى فَسَوْفَ يَكُونُ

“Allah’a yemin olsun ki (fe-vallahi), size olan nefretimden dolayı sizden ayrılmadım. Lakin takdir edilen ne ise, o mutlaka olacaktır.”⁵³

Şair, ayrılığın sebebinin “nefret” olmadığını söylerken muhatabını inandırmak zorundadır. Bu yüzden söze “فَوَاللَّهِ” yemi-
miniyle başlar.

⁵¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 263.

⁵² Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülvâhid İbn Ebî'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-Tahbîr fî Sınâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, ed. Hifnî Muhammed Şeref (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1963).

⁵³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 280.

2.1.11.el-Hezl

el-Hezl, lügatte, “şaka, eğlence alay, muziplik, ciddiyetsiz söz” vb. anlamlara gelir.el-Hezl ellezî yurâdu bihi el-cidd (الهل الذي يراد به الجد) terimi, “kendisiyle ciddiyet kastedilen şaka” demektir.⁵⁴

Belagat terimi olarak el-hezl ellezî yurâdu bihi el-cidd, “konuşanın bir insanı övmeyi veya yermeyi amaçlayıp maksadını duruma uygun bir şaka ve alay şeklinde ortaya koymasidir”⁵⁵

أَعِدْ نَظْرًا يَا عَبْدَ قَيْسٍ لَعَلَّامًا ... أَضَاءَتْ لَكَ النَّارُ الْحِمَارَ الْمُقَيَّدَا

“Ey Abd-i Kays! Bir daha bak! Belki ateş, senin için bağlanmış eşiği aydınlatır.”⁵⁶

Şair muhatabıyla “ateşin bir eşiği aydınlatması” üzerinden sanki sıradan bir durumdan bahsediyormuş gibi şaka yapmaktadır. Lakin buradaki asıl amaç muhatabı güldürmek değil, onun anlayışsızlığını ve düştüğü durumu en ağır şekilde yüzüne vurmaktır.

2.1.12. İştirâk

İştirâk etme, üye olma, katılma anlamlarına gelen iştirâk افعال kalıbının mastarıdır.Terim olarak iştirâk, “şairin beytinde iki mana arasında aslî veya fer’î müştereklik bulunan lafız getirip dinleyicinin zihnini kastedilmeyen manaya kaydırarak tan sonra, beytin sonunda gerçekten söylemek istediği manayı te’kîd eden bir şey getirmesidir.”⁵⁷

عَلِمُوا أَنَّ يُؤْمَلُونَ فَجَادُوا قَبْلَ أَنْ يُسْأَلُوا بِأَعْظَمِ سُؤْلِ

“Kendilerinden bir şeyler umulduğunu bildiler de hemen

⁵⁴ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ’ İLMİ ve SANATLARI*, 161.

⁵⁵ İbn Ebî'l-İsba' el-Mısıri, *Tahrîru't-Tahbîr fî Smâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*; Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ’ İLMİ ve SANATLARI*.

⁵⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 281.

⁵⁷ Ebû Ali el-Hasen İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Smâ'ati's-Şi'r ve Nakdih*, ed. en-Nebevî Abdülvâhid Şa'lân (Kahire: el-Hâncî, 2000).

cömertlik gösterdiler. Hatta en büyük isteklerle kendilerine baş vurulmadan önce verdiler.”⁵⁸

Beyitte cömert kişilerin sadece “istendiğinde veren” değil, muhatabın halinden “beklentiyi sezip” daha soru sorulmadan harekete geçtikleri anlatılır.

2.1.13. Ta'dîd

Sayma, listeleme, sıralamak, numaralandırmak anlamlarına gelen ta'dîd (تفعیل) kalıbının mastarıdır. Terim olarak ta'dîd, “söz söylenin, bir şeyi birçok nitelikte bir cümlede veya beyitte birbiriyle uyumlu ve en güzel bir şekilde tavsif etmesidir.” Eğer bunda “izdivâc, cinâs, mutâbakat, mukâbele” vb. sanatlar bulunursa son derece güzel olur.⁵⁹

بَأَنَّكَ رَيِّعٌ وَعَيْتٌ مُرِيْعٌ وَأَنَّكَ هُنَاكَ تَكُونُ الثَّمَالَا

“Zira sen bir bahar ve bol verimli bir yağırsun; ayrıca sen orada sığınılacak bir dayanak olursun.”⁶⁰

Şair, övdüğü kişiye ait üç temel vasfı bahar, yağmur ve sığınak sıralamış bu temalar etrafında birleştirmiştir.

2.1.14. Temsîl

Temsil etme, örnek verme, benzetme gibi anlamlarına gelen Temsîl (تفعیل) kalıbının mastarıdır.

Belagat terimi olarak temsîl, “söz söyleyenin, bir manayı o mana için konulmuş veya ona en yakın lafızla ifade etmeyip en uzak mürâdifi (eş anlamlısı) olan bir sözcük getirmesidir.”⁶¹

⁵⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 287.

⁵⁹ Bedreddîn Muhammed b. Muhammed b. Mâlik İbnü'n-Nâzım, *Şerhu'l-Elfiyyeti'l-İmâm İbn Mâlik*, ed. Muhammed Bâsil Uyûnû's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 174.

⁶⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 288.

⁶¹ Bahâüddîn Abdullah b. Abdurrahmân el-Kureşî İbn Âkil, *Şerhu İbn 'Âkîl 'alâ El-fiyyeti İbn Mâlik*, ed. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1990).

وَيَوْمًا تَوَافَيْنَا بِوَجْهِ مُقَسَّمٍ كَأَنَّ ظَبْيَةً تَعْطُو إِلَى وَارِقِ السَّلَمِ

“Bazen kusursuz ve güzel bir yüzle yanımıza gelir; sanki o, seleme ağacının yapraklarına doğru boynunu uzatan bir ceylan gibidir.”⁶²

Şair burada sadece sevgilinin yüzünü ceylana benzetmekle kalmamış; sevgilinin gelişindeki o zarafet ve boyun büküş halini, ceylanın bir ağaca uzanırkenki estetik görüntüsüyle birleştirmiştir.

2.1.15. Îcâz

Îcâz, “azalttı, veciz yaptı” anlamındaki أَوْجَزَ fiilinin mastarı olup “sözü kısaltma, özetleme” demektir. Terim olarak îcâz, “kelâmı veciz getirmek için, bazı isimleri hafzetmeden ve o mana için konulmuş lafızdan vazgeçmeden, bazı mana lafızlarını kısaltmaktır.”⁶³

Îcâz-ı kısar (Cümleden herhangi bir eksiltmeye gitmeden kısas bir ibareye çok mânalar sığdırmaktır; sözün herkesçe kullanılan yaygın şekline nazaran lafızlarının az, anlamının çok olmasıdır.⁶⁴)ve Îcâz-ı hazf (Kelâmın geriye kalan kısmı manaya delâlet ettiği için lafzının bir kısmını hafzetmek yoluyla sağlanan îcazdır.⁶⁵ olmak üzere iki kısımdan oluşur. Kitaptan Îcâz-ı hazf örneği verilecektir.

أَرَفَ الرَّحْلُ غَيْرُ أَنَّ رِكَابَنَا لَمَّا تَزُلْ بِرِحَالِنَا، وَكَأَنَّ قَدْ

“Ayrılık vakti yaklaştı; şu var ki develerimiz henüz yüklerimizle yola koyulmadı. Lakin ayrılık sanki çoktan olup bitmiş gibidir.”⁶⁶

⁶² İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 289.

⁶³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*.

⁶⁴ M. A. Yekta Saraç, “Îcâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 392-393.

⁶⁵ Safiyyüddîn Abdülaziz b. Serâyâ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî el-Ulûmi'l-Belâğîyye ve Mahâsini'l-Bedî'iyye*, ed. Nesib Nişâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 179.

⁶⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 293.

Şair, beytin sonunda yer alan “وَكَاَنَّ قَدْ” ifadesinde haber konumundaki fiili hazfederek son derece veciz bir anlatım sergilemiştir. Bu hazif, ayrılığın kesinliğini ve kaçınılmazlığını, sözü uzatmadan en vurucu şekilde ifade etmeyi sağlar.

2.1.16. İ'tilâfu'l-Lafz Ma'a'l-Ma'nâ

İ'tilâf, sözlükte, “uyuşma kaynaşma, uyum, uygunluk...” vb. anlamlarına gelmektedir. Böylece i'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ sanatı, “lafız ve anlam uyumu, uygunluğu” demektir.⁶⁷

Terim olarak i'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ, “mana sert olduğu zaman lafız da kaba olması, mana yumuşak olduğu zaman lafız ince/zarif olması, mana garîb olduğu zaman lafzın da garîb olması” demektir.⁶⁸

أَنَا ابْنُ أُبَاةِ الضَّمِيمِ مِنْ آلِ مَالِكٍ ... وَإِنْ مَالِكٌ كَانَتْ كِرَامَ الْمَعَادِنِ

“Ben, Mâlik ailesinden zayıflığa ve haksızlığa asla boyun eğmeyenlerin oğluyum. Şüphesiz ki Mâlik, madenlerin en keremlisi ve en değerlisidir.”⁶⁹

Şairin soyluluğunu anlatmak için seçtiği “Maden” (معادن) kelimesi ile “Kerem” vasfı arasında tam bir mantıksal ve lafzi uyum vardır. Manaya bakıldığında şairin kendi nesebinin asaletini, onurunu ve değişmez sağlamlığını anlatma arzusunda iken lafız olarak bu manayı karşılamak için seçilen “Madenler” (معادن) kelimesidir.

2.1.17. Tecrîd

Tecrîd sözcükte soyutlamak, ayırmak , yalnız bırakmak, tecrit etmek anlamlarına gelen جَرَدَ fiilinin mastarıdır. Terim olarak tecrîd, “mükemmelliğinde mübalağa yapmak için ni-

⁶⁷ Aydın, *Arap Dili Belâgatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*, 99.

⁶⁸ İbn Ebî'l-İsba' el-Misrî, *Tahrîru't-Tahbîr fî Sınâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'an*.

⁶⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 299.

telendirilmiş bir durumdan, aynı nitelikte olan başka bir durumun çekip çıkarılması”dır. Bununla kendisinden çıkarılma yapılan birinci durumun kemâli hususunda mübalağa amaçlanmaktadır.⁷⁰

Tecrîd, bazen insanın kendisine hitap etmesi ve kendisinden üçüncü bir şahıs gibi söz etmesi şeklinde olur.⁷¹

زَعَمْتَنِي شَيْخًا وَلَسْتُ بِشَيْخٍ إِنَّمَا الشَّيْخُ مَنْ يَدُبُّ دَبِيًّا

“Beni yaşlı zannetti; oysa ben yaşlı değilim. Yaşlı dediğin ancak yeriyi tırmalayarak yürüyendir.”⁷²

Şair, kendisine “yaşlı” diyen kişiye cevap verirken; kendi mevcut fiziksel varlığından “gerçek yaşlılık” vasfını tecrîd etmektedir. “Ben senin gördüğün kişiyim ama o zannettiğin ‘yaşlı’ ben değilim; asıl yaşlı, ayaklarını sürüyerek yürüyendir” diyerek kendisinden soyutladığı “yaşlı” kavramını dış dünyadaki başka bir kişiye aktarmıştır.

2.1.18. Tehekküm

Tehekküm, تَهَكُّم fiilinin mastarı olup sözlükte alay etme, işneleme, dalga geçmek anlamlarına gelir. Terim olarak tehekküm, “kibirli kimselere karşı hakaret anlamında yüceltme, korkutma/uyarma anlamında müjde, tehdit anlamında vaad, alay anlamında övgü lafzı getirmek suretiyle onlarla alay etmedir.”⁷³

أَبَا لَرَجِيرٍ يَا ابْنَ اللَّؤْمِ تُوعِدُنِي وَفِي الْأَرَاجِيزِ خَلْتُ اللَّؤْمَ وَالْخَوْرَ؟

“Ey alçaklığın oğlu! Beni recez şiirleriyle mi tehdit ediyor-

⁷⁰ Bahâuddîn Subkî, *Kitâbu 'Arûsul-Efrâh fî Şerhi Telhîsî'l-Miftâh*, ed. Abdülhamîd Hindâvî (Kahire: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 256.

⁷¹ Aydın, *Arap Dili Belâgatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*.

⁷² İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 318.

⁷³ İbn Ebî'l-İsba' el-Misrî, *Tahrîru't-Tahbîr fî Sınâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzî'l-Kur'ân*, 568.

sun? Oysa ben o recezlerin içinde alçaklığını ve korkaklığını görmüştüm.”⁷⁴

Şair, muhatabının kendisini korkutmak için kullandığı “recez” şiirlerini, muhatabın kendi karakterindeki “alçaklık” (لوم) ve “korkaklık” (خور) için birer kanıt olarak sunmaktadır. “Beni bunlarla mı tehdit ediyorsun? Ben o şiirlerin içinde senin ne kadar aciz olduğunu gördüm zaten” diyerek, muhatabın sözde “güçlü” yanıyla alay etmektedir.

2.1.19. Mukâbele

Mukâbele, sözlükte “karşılaşmak, karşılık vermek, karşılaşmak” gibi anlamlara gelir.⁷⁵ Terim olarak mukâbele, “anlamaları birbirine uygun iki veya daha fazla sözcüğü cümlede kullanıldıktan sonra, sırasına riayet ederek bunların mukâbillerini (karşıtlarını) getirmektir.”⁷⁶

لَا تَجْزِعِي إِنَّ مُنْفَسًا أَهْلَكْتُهُ فَإِذَا هَلَكْتُ فَعِنْدَ ذَلِكَ فَاجْزِعِي

“Eğer değerli bir malı helak edersem sakın feryat etme. Fakat ben helak olduğumda ,işte o zaman feryat et.”⁷⁷

Beytin iki mısrası arasında tam bir karşıtlık dengesi vardır. İlk mısrada “لا تجزعي” (Üzülmeme) ve “اهلكته” (Malı helak etmem) varken; ikinci mısrada “هلكت” (Benim helak olmam) ve “فاجزعي” (Üzül) getirilmiştir.

Tibâk Sadece bir kelimenin zıttıyla bir araya gelmesidir. Mukâbele ise en az iki veya daha fazla kelimenin önce zikredilmesi, ardından bunların zıtlarının aynı sırayla getirilmesidir.

⁷⁴ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 320.

⁷⁵ Zeynep Üzen, *Sâffât Süresinin Belâgat Açısından Tahlili* (Şirnak: Şirnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025), 64.

⁷⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ullûm*, 424.

⁷⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 355.

2.1.20. Leff u Neşr

Leff;sözlükte toplamak, derlemek, bir araya getirmek manasına gelirken. Neşr ; dağıtmak, yayınlamak,yaymak anlamalarına gelir.

Terim olarak leff ü neşr, “birden fazla lafzı icmâlen (kısaca) veya tafsîlî (ayrıntılı) olarak ifade edip sonra bunların her biriyle ilgili özellikleri herhangi bir belirlemede bulunmadan ve bunların her birini ayırt etmeyi dinleyicinin anlayışına bırakarak sırayla belirtmektir”.⁷⁸

وَمَا كُنْتُ أَذْرِ قَبْلَ عَزَّةَ مَا الْبِكَى وَلَا مُوجَعَاتِ الْقَلْبِ حَتَّى تَوَلَّتْ

“Azze’ye aşık olmadan önce, ne ağlamanın ne olduğunu bildirirdim, ne de arkasını dönene kadar kalbi sızlatan acıları”⁷⁹

Leff olarak şair ilk mısradaki iki ayrı kavramı zikreder: البكى (Ağlamak), موجعات القلب (Kalbi sızlatan acılar). Neşr ise İkinci mısranın sonunda gelen “تولت” (O arkasını döndü) fiili, her iki durumun da yegâne sebebi olarak getirilmiştir. Yani hem ağlamanın hem de kalp sızısının kaynağı sevgilinin çekip gitmesidir.

2.1.21. el-Mezhebü'l-Kelâmî

el-Mezhebü'l-kelâmî tabiri bir sıfat tamlaması olup “kelâm ilmine özgü yol, yön tem” demektir.⁸⁰ el-Mezhebü'l-kelâmî, ta'lîle (delil getirmeye) dayanan bir sanattır. “Konuşanın, savunduğu düşüncenin doğruluğuna dair muhatap tarafından kesin olarak kabul edilmiş bir delil getirmesi”dir. Başka bir deyişle, “Konuşanın, iddiasına kelâmcıların yöntemine uygun bir şekilde delil getirmesi”dir.⁸¹

⁷⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 425; Subkî, *Kitâbu 'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, 246.

⁷⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 325.

⁸⁰ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*, 116.

⁸¹ İbn Ebî'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-Tahbîr fî Sınâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*.

وَأِنْ مُدَّتِ الْأَيْدِي إِلَى الرَّادِّ لَمْ أَكُنْ بِأَعْجَلِهِمْ إِذْ أَجْشَعُ الْقَوْمَ أَعْجَلُ

“Yemeğe eller uzatıldığında, ben onların en acele edeni olmam; çünkü insanların en açgözlüsü, en aceleci olanıdır.”⁸²

Beyitte neden acele etmediğini mantıksal bir delile dayandıran şair, “Acele etmek açgözlülük alametidir, ben açgözlü değilim, o halde acele etmem” şeklinde açıklama yapmıştır.

2.1.22. Hüsnü't-Ta'lîl

İsim tamlaması olan Hüsnü't-Te'lîl, delilin güzelliği, savunmanın güzelliği,sebebin güzelliği gibi anlamlarına gelir. Terim olarak hüsnü't-ta'lîl, “ifadeye güzellik katmak için söz söyleyenin bir ifadeyi, gerçek sebebinden daha farklı, fakat daha güzel edebî bir illet getirmesidir. Böylece gerçekte bilinen sebep, açıkça veya zımnen ortadan kalkmış olur. Zaten hüsn-i ta'lîlin amacı durumun gerçek sebebinin göz ardı ederek, bir şeyi olduğundan daha güzel ya da daha kötü göstererek muhatabın zihninde farklı imgeler uyandırmak amacıyla yapılır. Velhasıl gerçek sebep açıkça ortaya konulacak olursa o zaman edebî sanatın bir esprisi kalmaz.”⁸³

وَأِنَّمَا يَرْضَى الْمُنِيبُ رَبَّهُ مَا دَامَ مَعْنِيًا بِذِكْرِ قَلْبُهُ

“Allah’a yönelen kişi, kalbi zikirle meşgul olduğu müddetçe Rabbini razı eder.”⁸⁴

Allah’ın rızasını kazanmanın asıl yolu emir ve yasaklara uymaktır. Ancak şair, “منيب” (yönelen) kulun Rabbini razı etmesini, kalbinin zikirle meşgul olmasına (“معنيا بذكر”) bağlamıştır. San-ki rıza eylemi, kulun amelinden ziyade kalbindeki o hiç kesilmeyen zikir meşguliyetinin bir meyvesiymiş gibi sunulmuştur.

⁸² İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 342.

⁸³ Subkî, *Kitâbu 'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, 2/266; İbn Ebî'l-İsba' el-Misrî, *Tahrîru't-Tahbîr fî Sınâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni 'l-câzi'l-Kur'ân*, 309.

⁸⁴ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 345.

2.1.23. İ'tirâz

İ'tirâz sözlükte itiraz etmek, karşı çıkma, engellemek, önüne çıkmak anlamalarına gelen افعل kalıbının mastarıdır.

Terim olarak i'tirâz, "sözün arasına, kendisi olmadan anlamın tamamlanamayacağı bir ifadeyi dâhil etmek"tir. Başka bir ifadeyle, "iki söz arasına girip konuşanın amacının anlamını güçlendiren bir cümledir."⁸⁵

وَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَذْنِي مَعِيشَةٍ كَفَانِي - وَلَمْ أَطْلُبْ - قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ

"Eğer çabam sadece basit bir geçim için olsaydı, -ki istemedim- az bir mal bana yeterdi."⁸⁶

Beytin ikinci mısrasında yer alan "لم اطلب" (istemedim) ifadesi bir ara cümledir.

2.1.24. Tefrîk

Tefrîk sözlükte, ayrı kılma, ayırt etme, dağıtma, bölünme olan افرق fiilinin mastarıdır.

Terim olarak tefrîk, "Aynı türden olan veya bir türde birleşen iki şey -övgü ve yergi vb. gibi- arasında zıtlık meydana getirmektedir."⁸⁷

أَلَا يَا عِبَادَ اللَّهِ قَلْبِي مُتَمِّمٌ ... بِأَحْسَنِ مَنْ صَلَّى وَأَفْجَحَهُمْ بَعْلًا

"Ey Allah'ın kulları! Kalbim; namaz kılanların en güzeline, fakat eşi olanların ise en çirkinine sahiptir."⁸⁸

Sevgiliyi güzellik ve ibadetle yüceltirken, kocayı çirkinlik ve dünyevi bir sıfatla yerer. Aralarında ortak bir "derecelendirme" bağı varmış gibi görünüp, bu derecelendirmeyi tamamen zıt kutuplara itmek Tefrîk sanatının bir türüdür.

⁸⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 428.

⁸⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 363.

⁸⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 425.

⁸⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 369.

2.2. el-Muhassınâtu'l-Lafziyye

2.2.1. Reddû'l-Acüz ale's-Sadr

Sözlükte 'acüz, "sözün son tarafı", sadr ise "baş tarafı" demek olduğundan reddû'l acüz ale's-sadr, "sözün sonunun başta tekrar edilmesi" mânasına gelir.⁸⁹

Terim olarak reddû'l-'acüz ale's-sadr, "beyit veya fıkra sonundaki kelimenin ay nısının yahut benzerinin başta tekrar edilmesi" anlamındadır. Yani "bir ifade içinde sonda zikredilen bir lafzı başta tekrarlamak yahut sonda bir kısmı söylenmiş olanı diğer kısmını başta tekrarlamak" demektir.⁹⁰

إِذَا قَالَتْ حَدَامٌ فَصَدَّقُوهَا فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَدَامٌ

"Hedâm (bir şey) söylediği zaman onu tasdik ediniz; çünkü asıl (itibar edilecek doğru) söz, Hedâm'ın söylediği sözdür."⁹¹

Beytin ilk mısrasının (sadr) sonunda yer alan "حَدَامٌ" (Hedâm) kelimesi, ikinci mısranın (acz) en sonunda aynen tekrar edilmiştir. Lafzın bu şekilde tekrarlanması, muhatabın dikkatini ismin üzerine çekmek ve söze ritmik bir kuvvet kazandırmak için yapılan lafzî bir sanattır.⁹²

Reddû'l-acüz ale's-sadr sanatının 'istikâk yoluyla iade' türüne örnek teşkil eden beyite örnek olarak.

وَمِنْ قَبْلِ نَادَى كُلُّ مَوْلَى قَرَابَةً فَمَا عَطَفْتُ مَوْلَى عَلَيْهِ الْعَوَاطِفُ

"Arkasını dönen her bir kişi, bundan önce akrabasını çağırırdı. Fakat şefkat duyguları, hiçbir akrabayı o kişinin üzerine döndürmedi."⁹³

Beytin ikinci mısrasında yer alan "عَطَفْتُ" (fiil) ile "الْعَوَاطِفُ"

⁸⁹ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*, 322.

⁹⁰ İbnü'l-Mu'tezz, *Kitâbü'l-Bedî'*, 62. Ahmet Tekin - Ali Lewend, "Şafi'i'nin Şiirlerinde Lafzı Güzelleştiren Sanatlar", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018).

⁹¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 60.

⁹² el-Kazvîni, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*.

⁹³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 68.

(isim) kelimelerinin aynı kökten (ع-ط-ف) türetilmesidir. Bu durum, lafızda ses uyumu sağlarken, anlamda “şefkat hissinin şefkat göstermesi gerektiği” beklentisini vurgulayarak sanatlı bir anlatım oluşturur.⁹⁴

2.2.2. Cinâs

Cinâs, “cins” sözcüğünden türemiştir. Sözlükte “iki şeyin birbirine benzemesi” anlamında mastardır. Bu kökten hareketle cinâs için, “tecînîs, tecânûs ve mücânese”⁹⁵ tabirleri de kullanılır.⁹⁶

Terim olarak cinâs, “iki sözcüğün telaffuz bakımından birbirine benzemesi ve anlamca birbirinden farklı olmasıdır.”⁹⁷ Başka bir ifadeyle anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna tecînîs de denir.⁹⁸

تَعَالِيْ اُقَاتِمِكَ اَلْهُمُوْمَ تَعَالِيْ

“Gel dertleri paylaşalım ki dertlerden kurtulup yücelesin”⁹⁹

Baştaki “تعالِيْ”: “Gel” anlamında emir fiili. Sondaki “تعالِيْ”: “Yücel” anlamında emir fiili. İki kelime; harf sayısı, harf türü, harf sırası ve hareketleri bakımından tamamen aynıdır.¹⁰⁰ Bu durum “Cinas-ı Tam”ın en somut örneğidir.

⁹⁴ el-Kazvîni, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*.

⁹⁵ Selâhuddîn Halîl b. Aybek Safedî, *Kitâbu Cinâni'l-Cinâs fî İlmi'l-Bedî'* (Kostantiniyye, 1299), 9-10.

⁹⁶ Ahmet Tekin, *Abdulkâhîr el-Cürcânî ve Esrârü'l-Belâga*, ed. Halil Akçay (Ankara: İlâhiyat, 2021), 226.

⁹⁷ el-Askerî, *Kitâbü's-Smâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-Şi'r*, 321.

⁹⁸ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*, 315.

⁹⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*, 84.

¹⁰⁰ Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahman Hatîb el-Kazvîni, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003).

2.2.3. İnsicâm

İnsicâm انفعال kalıbında mastar olup “akıcı olmak, bütünlük, ahenk, uyum anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak insicâm, “kelâmın lafızlarının tatlı, terkinin kolay, akışının güzel olması; zorlama ve düğünden/muğlaklıktan uzak olması, inceliğinden dolayı akıcı ve uyumu bakımından su gibi dökülmesi, kendiliğinden bulunanlar dışında zoraki bedî’ sanatlarla başvurulmamış olmasıdır.” Buna suhûlet (kolaylık) de denir.¹⁰¹

لَيْسَ عَلَى اللَّهِ بِمُسْتَنْكَرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمُ فِي وَاحِدٍ

“Bütün dünyayı tek bir kişide toplamak Allah için imkansız değildir.”¹⁰²

İnsicâm, lafızların birbiriyle öyle bir uyum içinde olmasıdır ki, söz kulaktan kalbe hiçbir engele takılmadan süzülür. Kelimeler arasında tenâfür (birbirini itme) yoktur; anlam, lafızdaki bu doğal akışın içinde eriyerek muhataba zahmetsizce ulaşır.

2.2.4. İ’tilâfu’l-Lafz Ma’a’l-Lafz

İ’tilâf kelimesi ihtilâf(اختلاف) tam zıddı olup uyum, ahenk, anlaşma anlamlarına gelmektedir. i’tilâfu’l-lafz ma’a’l-lafz lafzın lafızla uyumu anlamına geliyor.

Bedî’ terimi olarak ise bir ifadenin lafızlarının birbirleriyle olan münasebetleri dikkate alınarak, garîb ile kendisi gibi az kullanılan, çok kullanılan ile çok kullanılan lafızlara bir arada yer verilmesidir.¹⁰³

¹⁰¹ İbn Ebî’l-İsba’ el-Mısırî, *Tahrîru’t-Tahbîr fî Sînâ’ati’ş-Şi’r ve’n-Nesr ve Beyâni İ’câzi’l-Kur’ân*, 429.

¹⁰² el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellü’s-Sadâ*, 221.

¹⁰³ Bahâüddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, ed. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2003), 2/317.

أَقَاطِنُ قَوْمُ سَلَمَى أَمْ نَوَوَا طَعَنًا؟ إِنَّ يَطْعَنُوا فَعَجِيبٌ عَيْشُ مَنْ قَطَّنَا

“Selmâ’nın kavmi kalıyor mu, yoksa göç etmeye mi niyetlendiler? Eğer göç ederlerse, buralarda kalmaya devam edenin yaşantısı gerçekten şaşılacak bir şeydir.”¹⁰⁴

Beyitteki “أَقَاطِنُ” ismi ile beytin sonundaki “قَطَّنَا” fiili ile طعن ismi ile ikinci mısradaki “يَطْعَنُوا” fiili arasında hem kök birliği hem de ses uyumu vardır.

2.2.5. Hüsnü’l-İbtidâ

Hüsnü (حسن) sözlükte iyi, güzel, mükemmellik, hoşluk vb. anlamlarına gelen, ibtidâ’ (ابتداء) ise sözlükte başlama, başlangıç gibi anlamlarına gelmektedir.

Belagat terimi olarak hüsnü’l-ibtidâ’, “söze, makama (bağlama) uygun ve ye rinde bir başlangıç yapma sanatı” olup lafzın kolay, düzeninin sağlam, anlamının açık, ince, kapalıktan uzak ve iki kısmının münâsib olmasından ibarettir. Buna, hüsnü’l-iftitâh, berâ’atu’l-matla’ ve berâ’atu’l-istihlâl de denir.¹⁰⁵

دُرَيْتَ الْوَفِيِّ الْعَهْدِ يَا عَرُؤُ فَاعْتَبِطُ ... فَإِنَّ اغْتِبَاطًا بِالْوَفَاءِ حَمِيدٌ

“Ey Urve! Sen ahdine vefalı biri olarak bilindin, öyleyse mutlu ol. Zira vefalı olmaktan dolayı duyulan sevinç, övülmeğe layık bir şeydir.”¹⁰⁶

Beyit, muhatabı doğrudan onurlandıran ve konuya sıcak bir giriş yapan “دريت الوفي” (Vefalı olarak bilindin) ifadesiyle başlar. Bu, söze güzel bir başlangıç yapma sanatıdır.

SONUÇ

Bu çalışma, İbn Hişâm’ın şiirlerinde bedî sanatların kulla-

¹⁰⁴ el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellü’s-Sadâ*, 237.

¹⁰⁵ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bed’iyye fi el-Ulûmi’l-Belâğhiyye ve Mahâsini’l-Bed’iyye*.

¹⁰⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri’n-Nedâ ve bellü’s-Sadâ*, 316.

nımını incelemeyi amaçlayan bir araştırma olup, şairin bu sanatlardan uzak olmadığı, aksine onlara hâkim olduğu ve bu sanatsal unsurları anlamı derinleştirmek, anlam yoğunluğunu artırmak amacıyla bilinçli bir şekilde kullandığı sonucuna varılmıştır. İbn Hişâm, bu sanatlara başvururken yapaylığa ve aşırı söz süslemelerine düşmeden, anlam ve mana merkezli bir yaklaşım sergilemiştir.

Seminerin ilk bölümünde ele alındığı gibi İbn Hişâm, sadece basit bir kural aktarıcısı değil, dili mantıksal ve semantik bir tutarlılıkla işleyen bir dâhidir. Eserlerinde takındığı dengeli tavır ve şahit getirmedeki titizliği, onun dil bilimindeki otoritesini güçlendirmiştir. Hayatı ve eserleri üzerine yapılan incelemeler, onun nahiv ilmini mukaddes metinlerin ve klasik şiirin doğru anlaşılması için bir vasita olarak gördüğünü göstermektedir.

Çalışmanın ikinci ve asıl özgün kısmını oluşturan şiir incelemeleri ortaya çıkarmıştır ki; İbn Hişâm'ın nahvî bir kuralı ispat etmek için seçtiği beyitler, tesadüfi seçimler değildir. Bu beyitler, dilin gramer yapısını korurken aynı zamanda Bedî' ilminin inceliklerini bünyesinde barındıran edebi şaheserlerdir.

Bedî' disiplini açısından ma'neviyye'den 24 örnek tespit edilmiştir. Bunlar tıbâk, iğrâk (mübâlağa), tenâsüb, iştikâk, müşâkele, tecâhül-i ârif, te'kîdu'l-medh bi-mâ yuşbihu'z-zemm, irsâl-i mesel, telmîh, kasem, el-hezl, iştirâk, ta'dîd, temsîl, îcâz, î'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ, tecrîd, tehekküm, mukâbele, leff ü neşr, el-mezhebü'l-kelâmî, hüsnü't-ta'lîl, i'tirâz ve tefrîk örnekleridir.

Sonuç itibariyle toplamda bedî' ilmi açısından 29 tane örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerin yanı sıra her bir örnek içinde Kur'an'dan birer örnek verilmiştir.

KAYNAKÇA

Askerî, Ebû Hilâl el-. *Kitâbü's-Sınâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-Şi'r*. ed. Ali

- Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belagatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*. ed. Ömer Aydın. işaret, 1. Basım, 2018.
- Dayf, Ahmed Şevkî. *el-Medârisu'n-Nahviyye*. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- Demirayak, Kenan - Çöğenli, M. Sadi. *Arap Edebiyatında Kaynaklar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994.
- Ensârî, İbn Hişâm el-. *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Bellü's-Sadâ*. ed. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1963.
- Hatîb el-Kazvînî, Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahman. *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Hillî, Safîyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî Ulûmi'l-Belâga ve Menâhici't-Tevşî'*. ed. Nesîb Neşâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Hillî, Safîyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ el-. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî el-Ulûmi'l-Belâgiyye ve Mahâsini'l-Bedî'iyye*. ed. Nesîb Nişâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- İbn Âkil, Bahâüddîn Abdullah b. Abdurrahmân el-Kureşî. *Şerhu İbn 'Âkil 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. ed. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Kahire: Dâru't-Turâs, 1990.
- İbn Ebî'l-İsba' el-Mısırî, Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülvâhid. *Tahrîru't-Tahbîr fî Sınâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*. ed. Hifnî Muhammed Şeref. Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1963.
- İbn Hişâm el-Ensârî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Şerhu katri'n-Nedâ ve bellû's-Sadâ*. ed. Abdülhamîd Muhammed Muhyiddîn. Beyrut, Lüblan: Risale Puplishers, 1. Baskı., 2024.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen. *el-'Umde fî Sınâ'ati's-Şi'r ve Nakdih*. ed. en-Nebevî Abdülvâhid Şa'lân. Kahire: el-Hâncî, 2000.

- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992.
- İbnü'l-Mu'tezz, Abdullah. *Kitâbü'l-Bedî'*. ed. Ignatius Kratchkovsky. Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1982.
- İbnü'n-Nâzım, Bedreddîn Muhammed b. Muhammed b. Mâlik. *Şerhu'l-Elfiyyeti'l-İmâm İbn Mâlik*. ed. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Kazvînî, Hatîb el-. *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*. Dâru'l-Fikr, 2020.
- Kılıç, Hulusi. "İştikâk". *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* 23 (2001), 439-440.
- Mevlevî, Tahirul - Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Edebîyat Lugatı*. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1994.
- Nil, Ali Fevde. *İbnu Hişâm el-Ensârî Âsâruhu Ve Mezhebuhu'n-Nahvî*. Riyad: Câmiatü'l-Melik Suud, 1985.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "İBN HİŞÂM, en-Nahvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/74-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "İBN HİŞÂM, en-Nahvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/74-77. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Râzî, Fahreddîn. *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz*. ed. Nasrullah Hacımüftüoğlu. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-. *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz*. ed. Nasrullah Hacımüftüoğlu. Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- Safedî, Selâhuddîn Halîl b. Aybek. *Kitâbu Cinâni'l-Cinâs fî İlmi'l-Bedî'*. Kostantiniyye, 1299.
- Saraç, M. A. Yekta. "İcâz". *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 21/392-393. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Salihoğlu, Hamit - Suntay, Ali. "Zünnûn el-Mısırî'nin Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (31 Aralık 2025), 1569-1587. <https://doi.org/10.32711/tiad.1762825>
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-. *Miftâhu'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

- Subkî, Bahâuddîn. *Kitâbu 'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. ed. Abdülhamîd Hindâvî. Kahire: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *Bugyetu'l-Vuğât fî Tabakâti'l-Lüğaviyyîn ve'n-Nuhât*. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1969.
- Sübkî, Bahâüddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Abdilkâfi es-. *Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. ed. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
- Süyûtî, Celâleddîn es-. *Şerhu 'Ukûdi'l-Cümân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*. ed. İbrâhîm Muhammed el-Hamdânî - Emîn Lukmân el-Habbâr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Şuayb, Umran Abdu's-Selam. *Menhecu İbn-i Hişâm Min Hilâli Kitabihî'l-Muğnî*. Bingazi: Daru'l-Cemâhîriyyeti Li'n-Neşr Ve't-Tevzî' Ve'l-İlâm, 1986.
- Teftâzânî, Sa'düddîn et-. *Muhtasaru'l-Ma'ânî (Şerhu Telhîsi'l-Miftâh)*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-. *el-Mutavvel fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Tekin, Ahmet. "Hâtîm et-Tâî'nin Şiirlerinde Talebî İnşâ". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 133-164. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1052947>
- Tekin, Ahmet. *Abdulkâhir el-Cürcânî ve Esrârü'l-Belâga*. ed. Halil Akçay. Ankara: İlâhiyat, 1. Basım, 2021.
- Tekin, Ahmet - Lewend, Ali. "Şafî'î'nin Şiirlerinde Lafzî Güzelleştiren Sanatlar". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Tekin, Ahmet. *Kur'ân'ın Dilbilimsel Yönü Vâhîdî'nin el-Basît Adlı Tefsiri Bağlamında*. ed. Ahmet Gemi. Ankara: İlâhiyât, 1. Basım, 2018.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "İRSÂL-i MESEL", ts. <https://islaman-siklopedisi.org.tr/irsal-i-mesel>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "MÜŞÂKELE", ts. <https://islamsiklopedisi.org.tr/musakele>
- "Siyer Yazıcılığında Bir Zirve: İbni Hişâm | Siyer Dergisi". Erişim 07

Mart 2026. <https://www.siyerdergisi.com/siyer-yaziciliginda-bir-zirve-ibni-hisam/>

Telhîsu'l-Miftâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Üzen, Zeynep. *Sâffât Sûresinin Belâgat Açısından Tahlili*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.

II. ÇÂRPERDÎ'NİN EL-MUĞNÎ FÎ 'İLMÎ'N-NAHV ADLI ESERİNDE YER ALAN ŞİİRLERİN BEDİ İLMÎ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mustafa BOĞATEKİN¹⁰⁷

GİRİŞ

Arap dili, dil bilimsel ve edebî sanatlar bakımında oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginlik sayesinde tarih boyunca fikir ve düşüncelerin etkili bir biçimde ifade edilmesi ve yayılmasında önemli bir araç olmuştur.

Arap dilin gelişim süreci yalnızca Arap âlimlerin katkısıyla sınırlı kalmamış; Arap olmayan birçok âlimin de bu sürece önemli katkılar sunduğu inkâr edilemez. Bir gerçektir bu âlimlerden biri de çârperdî'dir.

İslâm ilim geleneğinden önemli başarılarla imza atan nadir dilcilerden biri olan Çârperdi' tefsir, fıkıh, sarf, nahiv, belagat ve kelim gibi çeşitli ilim dallarında temayüz etmiş ve bu alanların önde gelen isimleri arasında yer almıştır.

¹⁰⁷ Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafabogatekin312@gmail.com, orcid.org/0009-0003-3624-8307

Farklı disiplinlerde kaleme aldığı eserler arasında en çok tanınanı el-Muğnî fî ‘ilmi’n-nahv adlı eseridir. Bu eser, yüzlerce yıldır medreselerde okutulmakta ve talebeler tarafında ezberlenmektedir.

Nahiv ilmin birçok temel konusunu özet bir şekilde ele almıştır. Söz konusu eserin önemini artıran en belirgin husus nahiv ilminin çeşitli meselelerini sade ve anlaşılır bir üslupla ele almasıdır. Bu yönüyle eser nahiv ilmine yeni başlayanlar için adeta bir dönüm noktası olmuş ve ilim çevrelerinde büyük bir ilgi görmüştür.

Çârperdî’nin bu eseri, nahiv öğretiminde temel kaynaklar arasında yerini almıştır. Ayrıca arapçayı yeni öğrenenlere yönelik olarak kaleme alınmış olması sebebiyle, eserde açık ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir.

Çârperdî’ istîşhâd için eserinde şiirlere yer vermiştir Bu çalışmada çârperdî’nin el-Muğnî fî ‘ilmi’n-nahv adlı eserinde yer alan bu şiirlerin Bedi ilmi açısından. Detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. Çârperdî’nin Hayatı

Tam adı Ebû’l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. Tâceddin es-Sa’îd el-Hasan b. ‘Alî’dır.¹⁰⁸ Çârperdî’nin biyografisini veren kaynaklarda doğum yeri ile ilgili kayda değer bir malumata rastlamak mümkün değildir.¹⁰⁹ Ancak Çârperd’e (Cârberd) nisbetle anılması burada doğmuş olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Çârperdî, ilim çevrelerinde kendi isminden ziyade daha çok doğduğu yer olarak tahmin edilen “Çârperd” ile meşhur olmuştur. İslâmî ilimlerde üstün bir donanımına sahip olan Çârperdî,

¹⁰⁸ Mahmut Tekin, “el-Muğnî fî ‘İlmi’n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî’nin İstîşhâd Ettiği Şiirler”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Aralık 2020), 657-681.

¹⁰⁹ mehmet şener, “tdv islam ansiklopedisi” 8/230 231 (ts.).

Tebriz'e yerleşip burada uzun süre müderrislik yapmıştır¹¹⁰. İlmî kişiliğinin temelini oluşturan en önemli faktör hiç şüphesiz tahsil hayatı boyunca göstermiş olduğu çaba ve kendilerinden eğitim aldığı hocalarıdır. Zira o, Tebriz'de kaldığı sırada Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî el Beyzâvî (ö. 685/1286) ve Nizâmeddîn Hüseyin b. Muhammed et-Tûsî (ö. ?/?) gibi döneminin meşhur âlimlerinden ders almıştır.¹¹¹ Arap dili ve belâğatı alanında derin bir bilgiye sahip olan Çârperdî, aynı zamanda büyük bir Şâfiî fâkihi olup aklî ilimlerle birlikte diğer dinî ilimlere de vakıf idi.¹¹² Tebriz'de müderrislik yaptığı sırada birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Nûreddin Ferec b. Muhammed el-Erdebîlî (ö. 749/1348) ve Muhammed b. Abdirrahîm el'Umerî (ö. 801/1399) gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır.

Çârperdî ile Adududdîn el-Îcî (ö. 756/1355) arasında ilim ehli arasında meşhur olmuş bazı önemli tartışmalar meydana gelmiştir.

Çârperdî'nin biyografisini veren kaynaklar, onun faziletli, dindar, hayır işleyen, saygıdeğer, ilim ile meşgul olan ve son derece gayretli bir kişiliğe sahip olduğunu bildirmektedirler. Ömrünün büyük bir kısmını ilim ve eser telifiyle geçiren Çârperdî, Ramazan ayında (ö.746/1346) yılında Tebriz'de vefat etmiştir.¹¹³

2. Eserleri

Çok yönlü bir âlim olan Çârperdî, nahiv, sarf, tefsir, fıkıh ve

¹¹⁰ Şehmus Ülker, "İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye ile Çârperdî'nin el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eserlerinin Mukayesesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 763-779.

¹¹¹ Tekin, "el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler".

¹¹² Şener, "tdv islam ansiklopedisi".

¹¹³ Tekin, "el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler".

usûl-i fıkıh alanında önemli eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin tam listesi şu şekildedir.

1. el-Hâdî.¹¹⁴
2. Hâşiye ‘ale’l-Keşşâf.¹¹⁵
3. Hâşiye ‘alâ şerhi Hillî ‘alâ Muhtaşari’l-Muntehâ.¹¹⁶
4. el-Muğnî fî ‘ilmi’n-nahv.¹¹⁷
5. es-Sirâcu’l-vehhâc fî şerhi’l-Minhâc.¹¹⁸
6. Şerhu’ş-Şâfiye.¹¹⁹
- 7 Şukûk ‘ale’l-hâcibiyye (Şerhu’l-kâfiye)¹²⁰

Yukarıda zikredilen eserler dışında bazı kaynaklarda aşağıdaki eserler de Çârperdî’ye nisbet edilmiştir.

1. Hâşiye ‘alâ şerhi’l-Mufasssal.
2. Şerhu’l-hidâye.
3. Şerhu’l-uusûli’l-Pezdevî

3. Şiir ve İstişhâd Terimleri

Şiir sözcüğü Arapça bir terim olup شعر *şu‘ur* fiilinin mastarıdır. Bu kelime lügatte farkında olmak, bilmek, hissetmek ve algılamak gibi birden fazla manaya gelmektedir.¹²¹

Şiir kelimesinin ıstılahi anlamı ise kafiyeli ve etkileyici bir takım manzûmelerden ibarettir.¹²² Edebi bir sanat olan şiirler, Araplar arasında hayatın temel taşlarından biri olarak kabul

¹¹⁴ Tekin, “el-Muğnî fî ‘İlmi’n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî’nin İstişhâd Ettiği Şiirler”.

¹¹⁵ Tekin, “el-Muğnî fî ‘İlmi’n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî’nin İstişhâd Ettiği Şiirler”.

¹¹⁶ Tekin, “el-Muğnî fî ‘İlmi’n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî’nin İstişhâd Ettiği Şiirler”.

¹¹⁷ şener, “tdv islam ansiklopedisi”.

¹¹⁸ şener, “tdv islam ansiklopedisi”.

¹¹⁹ şener, “tdv islam ansiklopedisi”.

¹²⁰ şener, “tdv islam ansiklopedisi”.

¹²¹ Tekin, “el-Muğnî fî ‘İlmi’n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî’nin İstişhâd Ettiği Şiirler”.

¹²² Ahmet Tekin, “atlas dergisi”, *ikşad yayın evi*, (2019), 285.

edilmektedir.¹²³ Arap dili ve belâgatı âlimleri, gramer kurallarını ortaya koyarken başta Kur'ân olmak üzere hadis ve şiir ile istişhâd etmektedirler.

İstişhâd kelimesi, شَهِد fiilinden türemiş bir masdar olup sözlükte “şahit getirmek, şahit göstermek, hazır bulunmak, görmek, öğrenmek, şahit olmak, haber vermek ve bildirmek” manalarına gelmektedir.¹²⁴

İstişhâd sözcüğünün ıstılahi anlamı, dille ilgili herhangi bir kaidenin doğruluğunu ispatlamak için Arap dilinde nesir veya manzûm olarak söylenen bir sözün şahit olarak getirilmesi demektir.¹²⁵ Çârperdî'nin Kur'ân ayetleri başta olmak üzere hadis ve şiirlerden istişhâd ettiği görülmektedir.¹²⁶

Çârperdî de diğer pek çok müellif gibi eserinde istişhâd ettiği şiirleri farklı amaçlar çerçevesinde ele almaktadır. Onun el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv adlı eserinde şiirle istişhâd ettiği fark edilmektedir.

Çârperdî'nin istişhâd ettiği yirmi yedi şiirin tamamı ilgili kaideler ışığında detaylı bir şekilde irdelenecektir.

3.1. İstişhâd ettiği Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar

Çârperdî'nin el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv adlı eserinde istişhâd ettiği şiirlerinde yer alan bazı Bedî' sanatları şunlardır:

3.2. Tıbâk

Tıbâk kavramı sözlükte, “bir şeyin dengi, iki şey arasında

¹²³ Tekin, “el-Muğnî fî 'ilmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler”.

¹²⁴ Tekin, “atlas dergisi”.

¹²⁵ Ahmet Tekin, *İbnu's-Şecerî'nin “el-Emâlî” Adlı Eserinin Sarf Açısından İncelenmesi*, ed. Ahmet Gemi (Ankara: İlâhiyât, 2019), 75.

¹²⁶ Tekin, “el-Muğnî fî 'ilmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler”.

olan tetabuk, eşitlik ve ittifak” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁷ Terim olarak ise’ “iki zıddı –yani, anlamları birbirinin karşıtı olan iki sözcüğü–, zıtlıkları farklı şekillerde olsa da bir cümlede bir araya getirmek”tir.¹²⁸ Tıbâk sanatı, iki isim, iki fiil ve iki harf arasında gerçekleşmektedir. Aynı türden olabileceği gibi, farklı türlerden de (örneğin biri isim, diğeri fiil¹²⁹) olabilmektedir.

Örnek 1.

وَإِذَا الرِّجَالُ رَأَوْا يُزِيدُ رَأْيَهُمْ خَضَعَ الرِّقَابُ نَوَاسِ الْأَبْصَارِ

“Adamlar Yezid’i gördüklerinde boyunları bükük, gözleri önlerinde oldukları halde onları görürsün”

الرِّقَابُ – الْأَبْصَارُ geçene

İkisi de beden organlarıdır. Bu şiirde tıbâk iki isim arasında gerçekleşmiştir.

Bir diğer bedî ilmi unsuru şiirde mübalağa mevcuttur.

• خَضَعَ الرِّقَابُ نَوَاسِ الْأَبْصَارِ

İnsanların hem boyunlarının eğilmesi hem gözlerini indirmesi, heybeti abartılı biçimde anlatır. Bu مبالغة (abartma) sanatıdır.

Örnek 2.

هَآ أَنْتَ عَذْرَةٌ إِنْ لَمْ تَكُنْ قَبْلَتْ فَإِنْ صَاحِبَهَا قَدْ تَاهَ فِي الْبَلَدِ

Dikkat edin! Bu bir özür dilemedir. Eğer o özür kabul olunmazsa, muhakkak özür dileyen kişi çölde hayretler içinde kalacaktır.

Kabul etmen ile dolaylı olarak reddetme durumu arasında bir karşıtlık sezilir.

Açık bir zıtlık olmasa da anlam düzeyinde bir karşıtlık kurulmuştur.

¹²⁷ Hamit Salıhoğlu - Ali Suntay, “Zünnûn el-Mısrî’nin Şiirlerinde Bedî İlmine Dair Edebî Sanatlar”, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9/4 (31 Aralık 2025), 1569-1587.

¹²⁸ Mustafa Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDİ’ İLMİ ve SANATLARI*, ed. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018).

¹²⁹ Ahmet Tekin - Mehmet Çetin, “Nûh Sûresinin Belâgat Açısından İncelenmesi”, *Atlas 12th International Congress on Advanced Scientific Studies and Interdisciplinary Research* (Mardin, Türkiye, 2025).

Örnek 3.

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

“Keşke gençlik bir gün geri gelse ve ihtiyarlığın başıma neler getirdiğini kendisine haber versem” şâhid olarak getirmektedir.

• الشباب (gençlik) ↔ المشيب (ihtiyarlık, ak düşmesi)

Bu iki kavram doğrudan zıtlık oluşturur → طباق واضح

Örnek 4:

لَا تَهِنِ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالِدَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

“Fakiri hor görme, bir gün fakir düşebilirsin. Zaman da (hor gör-düğün) fakiri yükseltir.

• تهن (hor görme, aşağılamak) ↔ رفع (yükseltmek)

Ayrıca:

• تركع (eğilmek, alçalmak) ↔ رفع (yükseltmek)

Bu karşıtlıklar:

→ anlamı güçlendiren açık tezat (طباق) oluşturur

Örnek 5:

وَأَيَقُنْتُ أُنِّيْ عِنْدَ ذَلِكَ نَائِرٌ غَدَاةً أَوْ هَالِكٌ فِي الْهَوَالِكِ

“Kesin bir şekilde biliyorum ki intikam alma isteğimde iken, o günün sabahında ya intikamımı alacağım ya da helak olanlarla beraber helak olacağım”

Şiirde geçen هالك ↔ نائر

• نائر : ayaklanan, savaştan, intikam alan, diri ve hareketli

• هالك : helâk olmuş, ölü

Bu iki kelime arasında açık bir karşıtlık vardır. Şair ya zafer ve mücadele ya da ölüm arasında bulunduğunu ifade etmektedir.

Örnek 6:

أَحَامِي عَنْ ذِمَارِ بَنِي سَلِيمٍ وَمِثْلِي فِي غَوَائِبِكُمْ قَلِيلٌ

“Beni Selîm kabilesinin şerefini koruyorum. Benim gibi bir kişi hazır olmayanlarınızda azdır (hazır olanlarınızda ise hiç yoktur)

Açık bir tıbâk bulunmasa da:

- “أحامي” (koruyorum, savunuyorum)
- “غوانبكم” (yokluğunuz, bulunmadığınız zaman)
-

arasında dolaylı bir karşıtlık sezilir. Şair, başkalarının bulunmadığı veya aciz kaldığı durumda kendisinin savunucu olduğunu ima etmektedir.

3.3. Mukâbele

Mukâbele, sözlükte قابل fiilinin mastarı olup bir şeyi başka bir şeyle yüz yüze getirmek, onunla karşılaştırmak anlamına gelir.¹³⁰ Terim, ise mükâbele, iki ya da daha fazla manayı bir araya Getirdikten sonra, o manalara mukabil gelecek kelimeleri aynı tertip üzere getirmeye denir.¹³¹

Örnek 1.

ازيد اخا ورقاء ان كنت ثائراً فقد عرضت احناء حق فخاصم

Ey zeyd Verkân'ın kardeşi! Hak ortaya çıktı eğer sen intikam alırsan tartış (intikam almak için mücadele et)

ثائراً (isyan eden) ile “حق” (hakikat) arasında dolaylı bir karşıtlık kurulabilir:

İsyan ↔ hakikat

Bu da anlamda bir gerilim oluşturur.

Örnek 2:

اما والذي أبكى وأضحك والذي أمات وأحيا والذي أمره الأمر

اليقين منها لا يروّعها الدعر لقد تركتني أحسد الوحش أن أرى

Dikkat edin! Ağlatan ve güldüren, öldüren ve diriltten, hükmü hü-

¹³⁰ Souha Alabdo, *İbrahim Tûkân'ın Şiirlerinde Bedî Sanatlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025).

¹³¹ Kamuran Oktay, *Kur'ân-ı Kerîm'de Bedî' İlmi (Yasin Suresi Örneği)* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

küm olan Allah'a yemin ederim ki, hiçbir şey onları korkutmayan birbirini seven iki vahşi hayvanları gördüğümde (sevgilimin) beni terk ettiği için onlardan kısıkanıyorum.

• “أبكى” ile “أضحك” ve “أما” ile “أحيا” ifadeleri iki ayrı cümlede dengeli biçimde yer alır.

• Bu, طباق’tan daha geniş bir yapı olup anlamlar arasında sistematik karşıtlık kurar.

Örnek 3:

غَدَتُ مَنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُوهَا تَصِلُ وَعَنْ قَيْظٍ بَيْنِدَاءٍ مُجْهَلٍ

“Kuşun iki su içme arasındaki süresi tamamlandığında sabahleyin yavrusunun üzerinden uçmakta ve ıssız bir çölde susuzluk sebebiyle içinden sesler gelmektedir”.

• المقابلة (Karşılıklı düzenleme)

• İlk kısımda: susuzluğun giderilmesi (تَمَّ ظَمُوهَا)

İkinci kısımda: çöl, sıcaklık ve zorluk (بَيْنِدَاءٍ)

Rahatlama ↔ zorluk karşılaştırması yapılmıştır.

Örnek 4:

بَكَرَ الْعَوَاذِلُ فِي الصَّبَاحِ يَلْمَنُنِي وَالْوُمُهْنُ وَيَقْلُنْ شَيْبٌ قَدْ عَلَكَ وَقَدْ كَبُرَتْ فَقُلْتُ إِنَّهُ

“Sabah erkenden kınayan kadınlar (aşktan dolayı) beni kınıyorlar. Ben de onları kınıyorum. Onlar, ihtiyar oldun beyazlık seni kapladı derler (bundan dolayı artık aşk işleriyle uğraşma diyorlar). Ben de evet dedim”

Şiirde geçen يَلْمَنُنِي وَالْوُمُهْنُ arasında Mukâbele vardır.

• onlar beni kınıyor → يَلْمَنُنِي

• ben onları kınıyorum → وَالْوُمُهْنُ

Örnek 5:

وَتَقْلِينِي لَكِنْ إِيَّاكَ لَا أَقْلِي وَتَرْمِينِي بِطَرْفِ أَيْ أَنْتَ مُذْنِبٌ

“Göz uçlarıyla benim suçlu olduğumu ima ediyorsun. Bana kızırıyorsun ancak ben sana kızmam”

• وتَقْلِينِي (sen bana buğz ediyorsun / benden hoşlanmıyorsun)

• لَا أَقْلِي (ben ise senden nefret etmem)

Burada iki zıt tutum karşı karşıya getirilmiştir; bu açık bir karşılaştırmalı örneğidir.

Örnek 6:

تَعْدُونَ عَقْرَ النَّيْبِ أَفْضَلَ مَجْدِكُمْ بَنِي ضَوْطَرَى لَوْلَا الْكَمِيُّ الْمُقْنَعَا

“Yaşlı develeri kesmeyi kendiniz için en iyi şeref addediyorsunuz.

Ey Zavtari oğulları! Zırhına

Bürünmüş cesur adamlarınızı (kendinize en iyi şeref) saysanıza!

Bir tarafta küçümsenen sahte şeref:

“عقر النيب”

diğer tarafta gerçek kahramanlık sembolü:

“الكمي المقنعا”

Böylece değersiz övünç ile gerçek yiğitlik karşı karşıya getirilmiştir.

3.4. Tenâsüb

Tenâsüb sözlükte, “benzerlik, eşitlik, uygunluk, simetri, orantı, ta’alluk ve iki şe yin birbirine uygun olması, birbirleriyle bağlantılı olması” anlamlarına gelmektedir.¹³² Terim olarak tenâsüb, “anlam bakımından aralarında ilgi bulunan iki veya daha fazla kelime, terim veya de yimi –zıtlık/karşıtlık olmamak koşuluyla– birbirine uy gun bir şekilde bir araya getirmek” demektir. Zıtlık olmaması koşulu, tenâsüb’ü tıbbâk’tan ayırmak içindir. Burada münâsebet “lafız ile lafız”, “lafız ile mana” ve “mana ile mana” arasında olabilir.

Örnek 1:

وَإِنْ آتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ يَقُولُ لَا غَالِبَ مَالِي وَلَا حَرَمَ

Darlık zamanında bir dostu kendisinden bir şey isterse,

¹³² Aydın, *Arap Dili Belâgatında Bedî’ İlmi Ve Sanatları.*, Mahmut Tekin - Ahmet Tekin, “Critiques by Gerevî towards Sa’dullâh el-Berde’î and Hâmid el-Sûsî in the Context of Sa’dullâh es-Sağîr’s Commentary”, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 14/Volume 19 Issue 3 (2024), 421-434.

(malını vermemek için) malım yok veya veremeyeceğim demiyordu.

Burada “مالی” (malım) ile “حرم” (aile/mahrem alan) aynı semantik alan içinde yer alır.

İkisi de kişinin sahip olduğu şeylerdir.

Bu da beyitte **anlam uyumu (tenasüp)** oluşturur.

Örnek 2:

وَنَحْرٌ مُّشْرِقُ اللَّوْنِ كَانَ تُدْيَاهُ حُقَانِ

“Memeleri Hukka gibi parlak, nice göğüsler vardır”

“نحر” (boyun/göğüs üstü) ile “تُدْيَاهُ” aynı beden alanına aittir.

Bu kelimeler arasında anlam uyumu vardır.

Örnek 3:

رُبَّمَا أَوْفَيْتَ فِي عِلْمٍ تَرْفَعُنْ ثَوْبَ شِمَالَتِ

“Bazen dağa tırmandığımda Kuzey Rüzgarları elbisemi havaya kaldırıyor”

• “أوفيت” (yükselmek, ulaşmak) ile

• “ترفعن” (yükseltmek)

Bu iki fiil yukarı yönelme / yükselme anlam alanında birleşir.

→ Aralarında güçlü bir anlam uyumu (tenasüp) vardır.

Örnek 4:

مَا إِنْ رَأَيْتُ وَلَا سَمِعْتُ بِهِ كَالْيَوْمِ هَانِيْ أُنِيقَ جَرْبِ

“Bugün uyuz develeri katranla sıvayan (tedavi eden) kadın gibisini ne gördüm ne de duydum”

• تَبَارَ (gördüm)

• تَعَمَسَ (işittim)

Her ikisi de duyularla algılama fiilleridir (görme–işitme); aynı anlam alanına ait oldukları için tenâsüb vardır.

Örnek 5:

بَيْضٌ رِّقَاقٌ مِنْهَا جُ مَّ يَضْحَكُنْ عَنْ كَالْبُرْدِ الْمُنْهَمِ

“Boynuzsuz yabani inekler gibi ince ve beyaz dişlere sahip olan kadınlar, eriyen dolu taneleri gibi dişlerle gülüyorlar”

- “بيض” (beyaz), “رقيق” (ince), “كألبرد” (dolu)

→ Hepsi **aynı estetik alanı** (beyazlık, saflık, zarafet) çağrıştırır.

3.5. Mübalağa

Mübâlağa, بالغ fiilinden mastardır. Sözlükte, “haddi aşmak ve aşırıya kaçmak, abartmak...” anlamlarına gelir. Terim olarak mübâlağa, “Bir niteliğin kuvvet veya zayıflık bakımından imkânsız veya gerçeklikten uzak bir dereceye ulaştığının iddia edilmesi” dir.¹³³

1. örnek

سائل فوارسَ يربوعٍ بشدتنا أهل رآونا بسفح القاع ذئ الأكم

“Kuvvetimizi Yerbu’ kabilesinin süvarilerinden sor. Tepeciklerin eteklerinde bizi (korkudan dolayı saklamış olduğumuz halde) gördüler mi?” şiirini şâhid olarak kullanmaktadır.

- Düşman süvarilerine sorulması
- Onların şahit gösterilmesi

Bu durum, yiğitliğin çokluğunu vurgulayan **mübalağa** sanatıdır

2. örnek

ولقد أراي للرماح دَرِيَّةً من عن يميني مَرَّةً وأمامي

“Sağımdan ve önümden atılan mızraklara kendimi hedef görüyorum

“Deriye” kelimesi hedef tahtası anlamındadır. Şair kendisini mızrakların hedefi olarak tasvir ederek savaşın şiddetini abartılı biçimde anlatmaktadır. Bu güçlü bir mübalağa örneğidir.

¹³³ Aydın, *Arap Dili Belâgatında BEDİ’ İLMİ ve SANATLARI*., Ahmet Tekin - İlhan Okşan Mırık, “Mutaffifin Suresinin Belâgat Açısından Tahlili” (4. Uluslararası Avrasya Bilimsel Araştırmalar Ve İnovasyon Kongresi, Nahçıvan, 2024).

3.6. Îcâz:

Îcâz, “azalttı, veciz yaptı, اوجز anlamındaki fiilin mastarı olup “sözü kısaltma, özetleme” demektir.¹³⁴ Terim olarak îcâz, “kelâmı veciz getirmek için, bazı isimleri hafzetmeden ve o mana için konulmuş lafızdan vazgeçmeden, bazı mana lafızlarını kısaltmaktır.”

1.örnek

أَقْلَى اللّوْمِ عَاذِلَ الْعَتَابَا وَقُولِي إِنَّ أَصْبَتْ لَقَدْ أَصَابَا

“Kınama ve kızmayı azalt ey azarlayan bayan! İsabet ettiğimde de ki o, isabet etmiştir”

Şiir anlam bakımında,

Sitem,

Kendini savunma,

Haklılık iddiası,

Duygusal tepki

Gibi yoğun anlamlar taşımaktadır.

2. örnek

وَبَلَدَةٍ لَيْسَ بِهَا أُنَيْسٌ إِلَّا الْيَعْفَرُ وَالْأَعْيَسُ

“Nice şehir vardır ki içinde ceylan yavruları ve dişi develerden başka ünsiyet veren hiçbir şey yoktur”

الإيجاز (Veciz anlatım)

Az sözle geniş bir anlam verilmiştir. İki kısa mısırda:

- Yalnızlık,
- Issızlık,
- Çöl hayatı,
- Korku ve yabancılik

Hissi başarılı biçimde aktarılmıştır.

3.örnek

لَعَمْرُكَ مَا أَدْرِي وَإِنْ كُنْتُ دَارِيًّا “بَسْعَ رَمَيْنَ الْجَمْرَ أَمْ بِثَمَانِيَا

“Ömrüne yemin ederim ki daha önce bildiğim halde şu an bilmi-

¹³⁴ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDİ' İLMİ ve SANATLARI*.

yorum. O bayanlar, yedi yoksa sekiz taşla mı Cemerat'ı (Şeytan'ın taşlandığı yeri) taşladılar?"

- Az sözle yoğun mana verilmiştir. Şair, kesin bilgiye sahip olmasına rağmen kararsızlık ve hayret havası meydana getirir.

3.7. Seci'

Seci' (السَّجْع) lafzı, sözlükte;" kafiyele söz veya kelamın artarda bir kafiye üzerine gelmesine" denir. Bu lafız, güvercinin ötmesi ve nağmesini tekrar etmesi anlamına gelen سَجَعَ الحمام ifade-sinden türeyen bir sözcüktü. Seci' terim olarak ise iki fâsılanın (cümlelerin son kelimesinin sonu) birbiriyle muvafık olmasıdır. Başka bir ifadeyle; metinlerde cümlelerin son kelimeleri aynı kafiye ve vezinde olmasıdır.¹³⁵

1.örnek

وَقُلْنَ عَلَى الْفِرْدَوْسِ أَوَّلَ مَشْرَبٍ أَجَلُ جَيْرٍ إِنْ كَانَتْ أُبَيْحَتْ دَعَائِرُهُ

O kadınlar, ilk durak yerimiz firdevs'te (Yemâme şehrine yakın bir bahçenin ismi) olacak dediler. Evet evet şayet (bahçede bulunan) havuzlar serbest bırakılmışsa (firdevs'te kalacağız), (ancak bahçede bulunan havuzlar serbest bırakılmamışsa orada durmayacağız).

Seci – Uyaklı Nesir / İç Ahenk

"دَعَائِرُهُ" ile "مَشْرَبٍ" arasında tam bir kafiye olmasa da ses uyumu ve ritmik yakınlık vardır.

2.örnek

مُشْتَبِهَةُ الْأَعْلَامِ لِمَاعِ الْحَفَقِ وَقَاتِمِ الْأَعْمَاقِ خَاوِيِ الْمُخْتَرِقِ

"(Ben) serapları parlayan, işaretleri karışık olan, geçitleri ıssız ve etrafı toz duman yerleri (çok gezmişim)

Mısra sonlarında yer alan

- قَرَنَمَلَا
- قَفْخَلَا

¹³⁵ Aydın, *Arap Dili Belagatında BEDİ' İLMİ ve SANATLARI*.

” harfiyle bitmeleri şiirde ahenk meydana getirmiştir ق kelimeleri arasında ses uyumu ve ritmik yakınlık vardır.

3.örnek

لاهم ان الحارث بن الجبله زنا علي ابيه ثم قتله
وركب الشاذلة المحجله وكان في جارته لاعهد له
فاي فعل سيء لا فعله

“Ey Allah’ım! el-Hâris b. el-Cebel, babasına zani dedikten sonra onu öldürdü.

Böylece o, çirkin bir iş yaptı. el-Hâris, komşu kadınları hakkında vefasız idi. O,

hangi kötülüğü yapmamıştı ki (yani bütün kötülükleri yapmıştı)

Mısra sonlarında:

- الجبله
- قتله
- المحجله
- له
- فعله

Şeklinde ki “له” sesleri şiirde belirgin bir ahenk meydana getirmektedir.

4.örnek

ألا يا اصبحاني قبل خارك سنجال وقيل منايا غاديات وأو حال

“Dikkat edin ey iki arkadaşım, Sincal savaşı başlamadan, ansızın ölümler ve korkular gelmeden önce sabah şarabını bana içirin”.

Beytin sonlarında:

- سنجال
- أوحال kelimeleri aynı sesle sona erdiği için güçlü bir ahenk meydana gelir. Bu, bedî’ ilminde lafzî güzelliklerden sayılır.

3.8. Cinâs

Cinâs kavramı sözlükte, جانس fiilinin mastarı olup “iki şeyin

birbirine benzemesi anlamına gelmektedir. Bedî‘ ilmi terimi olarak ise cinâs, bir arada kullanılan iki sözcüğün lafzan birbirine benzer ancak anlam bakımından birbirinden farklı olması durumudur. Diğer bir deyişle aynı cinsten olup söylenişleri ve yazılışları aynı veya benzer olan ancak farklı manaları ihtiva eden sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşan söz sanatına cinâs denir. Cinâs sanatı, genel olarak tam cinâs ve nâkıs cinâs olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu iki kısım da kendi içinde alt kısımları bulunmaktadır. Tam cinâs, aynı cinsten olan iki kelimenin, harflerinin neveleri, sayıları, harekeleri ve düzenlerinde aynı olmasıdır. Tam olmayan cinâs ise aynı cinsten olan iki kelimenin, yukarıda geçen benzerliklerden birinde veya birden fazlasında birbirinden farklı olmasıdır.

1.Örnek

قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نِصْفُهُ فَقَدْ

Nabiğa, keşke bu güvercinler ve onların yarısı güvercinlerimizle birlikte olsaydı bana yeterliydi demıştır”

“الحمام” kelimesi iki farklı anlamda kullanılmıştır:

1. حمام = güvercinler (kuşlar)

2. حمام = ölüm / kader (bazı kullanımlarda)

Bu, aynı lafzın farklı anlamlarda kullanılmasıdır → جناس تام
(tam cinas)

Sonuç

Nâsiruddîn Ebü'l-Hayr el-Beydâvî'nin öğrencisi olması, Çârperdî'nin ilmî şahsiyetinin şekillenmesinde ve ilmî çevrelerde tanınmasında önemli bir rol oynamış, bu durum onun ilmî otoritesini ve şöhretini daha da artırmıştır. Nahiv, sarf, tefsir, fıkıh ve diğer çeşitli İslâmî ilim alanlarında kaleme aldığı eserler, onun çok yönlü bir âlim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çârperdî'nin kaleme aldığı önemli eserlerden biri olan *el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv*, adlı eserinde yer verdiği tüm şi-

irler bedî ilmi açısında incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde, Çârperdî'nin söz konusu eserinde toplam yirmi yedi şiirle istîşhâdda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, müellifin nahiv kaidelerini açıklarken yalnızca teorik bilgiyle yetinmediğini, aynı zamanda Arap şiirini dilsel delillendirme yöntemi olarak etkin biçimde kullandığını göstermektedir. Araştırma kapsamında incelenen şiirler, Arap dili ve belâgatının önemli bir alanı olan bedî' ilmi açısından, değerlendirilmiştir. Yapılan analizlerde, şiirlerde farklı bedî' sanatlarının yoğun biçimde kullanıldığı ve bu sanatların metinlerin anlam derinliğini artırdığı görülmüştür. Tezat, cinas, mukabele, seci ve benzeri bedî' unsurların tespiti, söz konusu şiirlerin yalnızca dilbilgisel örnekler olarak değil, aynı zamanda estetik ve edebî değer taşıyan metinler olarak da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak, *el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv* yalnızca nahiv ilmine katkı sunan bir eser değil; aynı zamanda Arap dili, edebiyatı ve belâgatı açısından da zengin bir içeriğe sahip çok yönlü bir kaynak niteliğindedir. Eserde yer alan şiirlerin bedî' ilmi açısından incelenmesi, ile beraber. Çârperdî'nin ilmî birikimi ile edebî yönünü birlikte ortaya koymuş; onun dil öğretiminde şiiri hem ilmî hem de estetik bir araç olarak kullandığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Alabdo, Souha. *İbrahim Tûkân'ın Şiirlerinde Bedî Sanatlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belâgatında BEDÎ' İLMÎ ve SANATLARI*. ed. Ömer Aydın. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Gülnihal, Mehmet. *Arap Belâgatında Sözün Muktazâ-yı Zâhîrin Dışına Çıkması*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Oktay, Kamuran. *Kur'ân-ı Kerîm'de Bedî' İlmi (Yasin Suresi Örneği)*.

- Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Salihoğlu, Hamit - Suntay, Ali. "Zünnûn el-Mısırî'nin Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (31 Aralık 2025), 1569-1587. <https://doi.org/10.32711/tiad.1762825>.
- şener, mehmet. "tdv islam ansiklopedisi" 8/230 231 (ts.).
- Tekin, Ahmet. "atlas dergisi". *ikşad yayın evi*, 285.
- Tekin, Ahmet - Çetin, Mehmet. "Nûh Sûresinin Belâgat Açısından İncelenmesi". *Atlas 12th International Congress on Advanced Scientific Studies and Interdisciplinary Research*. Mardin, Türkiye, 2025.
- Tekin, Mahmut - Tekin, Ahmet. "Critiques by Gerevî towards Sa'dullâh el-Berde'î and Hâmid el-Sûsî in the Context of Sa'dullâh es-Sağîr's Commentary". *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 14/Volume 19 Issue 3 (2024), 421-434. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.75410>
- Tekin, Ahmet. *İbnu's-Şecerî'nin "el-Emâlî" Adlı Eserinin Sarf Açısından İncelenmesi*. ed. Ahmet Gemi. Ankara: İlâhiyât, 1. Basım, 2019.
- Tekin, Ahmet - Mırk, İlhan Okşan. "Mutaffîfîn Suresinin Belâgat Açısından Tahlili". Nahçıvan, 2024.
- Tekin, Mahmut. "el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstişhâd Ettiği Şiirler". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Aralık 2020), 657-681. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.782992>
- Ülker, Şehmus. "İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye ile Çârperdî'nin el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv Adlı Eserlerinin Mukayesesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 763-779. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1519865>

III.
MUSTAFA SÂDIK ER-RÂFÎÎ'NİN
VAHYÜ'L-KALEM ADLI ESERİNİN SECİ,
MÜBALAĞA, İKTİBAS VE
TİBÂK SANATLARI AÇISINDAN ANALİZİ

Susa ACET¹³⁶

GİRİŞ

Arap belâgatı, sözün etkili ve estetik biçimde ifade edilmesini amaçlayan köklü bir ilimdir. Bu ilim, kelimelerin sözlük anlamlarından ziyade, bağlam içerisinde kazandıkları anlam derinliğini ve okuyucu üzerindeki tesirini merkeze almaktadır. Bu sebeple belâgat, Arap dilinin ifade gücünü ortaya koyan önemli disiplinlerden biri kabul edilmiştir. Özellikle meânî, beyân ve bedî' ilimleri aracılığıyla sözün hem anlam hem de sanat yönü incelenmiş; böylece dilin estetik boyutu sistemli bir yapıya kavuşturulmuştur.

¹³⁶ Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Susaacet650@gamil.com, orcid.org/0009-0008-0673-1695

Klasik belâgat anlayışının gelişiminde önemli bir yere sahip olan Abdülkâhîr el-Cürcânî, ortaya koyduğu nazım teorisıyla belâgatın yalnızca kelimelerde değil, kelimeler arasındaki anlam ilişkilerinde ortaya çıktığını savunmuştur. Ona göre bir metnin etkileyici olması, kullanılan kelimelerden çok, bu kelimelerin anlam doğrultusunda nasıl düzenlendiğiyle ilişkilidir. Bu yaklaşım, belâgatı lafzî süslemelerden ibaret bir alan olmaktan çıkararak anlamın inşasını açıklayan işlevsel bir disiplin hâline getirmiştir.

Bu çerçeve içerisinde Mustafa Sâdık er-Râfiî, modern Arap nesrinde klasik belâgat anlayışını güçlü bir üslupla yeniden yorum katan muhim yazarlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Vahyü'l-Kalem adlı eseri, estetik anlatımı ve yoğun ifade gücüyle dikkat çekmekte; klasik belâgat unsurlarının modern nesirdeki başarılı uygulamalarını yansıtmaktadır. Râfiî, dilin yalnızca bilgi aktaran bir araç olmadığını, aynı zamanda duygu, düşünce ve hayal dünyasını şekillendiren estetik bir yapı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem adlı eserinde yer alan seci', mübalağa, iktibas ve tıbâk sanatlarını inceleyerek yazının edebî üslubunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada söz konusu sanatların metin içerisindeki anlam ve estetik işlevleri değerlendirilmiş; bu unsurların okuyucu üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylece belâgat unsurlarının, metnin anlam dünyasını derinleştiren temel yapı taşları olduğu ortaya konulmuştur.

Bu doğrultuda çalışma, klasik Arap belâgatının modern nesirdeki yansımalarını uygulamalı misaller üzerinden inceleyerek hem belâgat araştırmalarına hem de modern Arap edebiyatı çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Belâgat İlminin Temelleri

1.1. Belâgat İlminin Tanımı ve Kökeni

Belâgat, Arap dili ve edebiyatı içerisinde sözün etkili, güzel ve yerinde kullanılmasını konu edinen temel disiplinlerden biridir. Sözlükte ‘ulaşmak, erişmek, maksada varmak’ anlamlarına gelen bu kavram, terim olarak ifadenin muhataba uygunluğunu ve düşüncenin en etkili biçimde aktarılmasını ifade eder. Bu yönüyle belâgat, dil kurallarını aşan; sözün estetik, iletişimsel ve ikna edici boyutlarını bütüncül olarak değerlendiren kapsamlı bir ilimdir.¹³⁷

Arap toplumunda hitabet ve şiir, İslâm öncesi dönemden bu yana büyük önem taşımaktaydı. Şair ve hatipler kabileyi temsil eden sözcüler konumundaydı; toplumsal saygınlıkları güçlü ifade yeteneklerine dayanıyordu. Bu ortam, belâgatın teorik bir disiplin olarak şekillenmesinin zeminini hazırlamıştır. Ancak belâgatın sistematik bir ilme dönüşmesi, Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlünün ardından gerçekleşmiştir.¹³⁸

Müslüman âlimlerin Kur’ân’ın dil ve üslup üstünlüğünü açıklama çabaları, i’câz araştırmalarının doğmasına yol açmış; bu araştırmalar belâgat ilminin teorik temellerini oluşturmuştur. Özellikle hicri III. ve IV. yüzyıllardan itibaren dil, tefsir ve edebiyat çalışmaları belâgatın müstakil bir alan olarak gelişmesini hızlandırmıştır.¹³⁹

Câhiz, İbnü’l-Mu’tez, Kudâme b. Ca’fer ve Abdülkâhir el-Cürcânî bu süreçte belirleyici katkılar sunmuştur. Cürcânî’nin nazm teorisi, sözün değerinin tek tek kelimelerden değil, aralarındaki anlam ilişkilerinden doğduğunu ortaya koyarak belâgata yeni bir perspektif kazandırmıştır. Sekkâkî ve Hatîb el-

¹³⁷ Sekkâkî, Miftâhu’l-Ulûm, s. 421.

¹³⁸ Ahmed el-Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâğa, s. 7-9.

¹³⁹ Abdülkâhir el-Cürcânî, Delâilü’l-İ’câz, s. 45-52.

Kazvî'nin daha sonraki çalışmaları ise bu disiplini sistemli bir yapıya kavuşturmuştur.¹⁴⁰

1.2. Belâgat İlminin Sistemleşmesi

Belâgat ilmi başlangıçta bağımsız bir disiplin olarak değil, dil ve tefsir çalışmalarının organik bir parçası olarak gelişim göstermiştir. Câhiz (ö. 255/869), el-Beyân ve't-Tebyîn adlı eserinde ifade gücü, hitabet ve dilin etkileyici kullanımı üzerinde durmuş; bu çalışmalar sonraki teorilerin temelini atmıştır.¹⁴¹

Belâgat ilminin sistemleşmesinde en önemli katkıyı sunan isim Abdülkâhir el-Cürcânî'dir (ö. 471/1078). Delâilü'l-İ'câz ve Esrârü'l-Belâğa adlı eserlerinde geliştirdiği nazm teorisiyle Cürcânî, sözün güzelliğinin kelimelerin tek tek özelliklerinden değil, dizilişlerindeki anlam bütünlüğünden kaynaklandığını savunmuş; bu yaklaşım belâgat çalışmalarında çığır açmıştır.¹⁴²

Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Miftâhu'l-Ulûm adlı eseri ise belâgat konularını meânî, beyan ve bedî' olmak üzere üç ana başlık altında düzenleyerek klasik tasnifin temelini atmıştır. Hatîb el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) Telhîsü'l-Miftâh ve el-İdâh eserleri medreselerde uzun yıllar temel ders kitabı olarak okutulmuş; bu eserler üzerine kaleme alınan şerh ve hâşiyeler belâgat genliğini daha da zenginleştirmiştir.¹⁴³

1.3. Belâgat İlminin Üç Ana Dalı

Belâgat; meânî, beyan ve bedî' olmak üzere birbirini tamamlayan üç disiplin altında incelenmektedir. Meânî sözün bağla-

¹⁴⁰ Hatîb el-Kazvî, el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa, s. 1-12.

¹⁴¹ Câhiz, el-Beyân ve't-Tebyîn, I, 76-85.

¹⁴² Abdülkâhir el-Cürcânî, Delâilü'l-İ'câz, s. 45-67.

¹⁴³ Hatîb el-Kazvî, el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa, s. 1-25.

ma uygunluğunu, beyan düşüncenin çeşitli ifade yollarını, bedî' ise anlatımın estetik boyutunu ele almaktadır.¹⁴⁴

1.3.1. Meânî İlmi

Meânî ilmi, cümlelerin anlam ve yapısını muhatap ve bağlam ekseninde inceler. Haber-inşâ ayrımı, takdim-tehir, hazif-zikir ve kasr gibi konular bu disiplinin başlıca araştırma alanlarını oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm'deki cümle yapılarındaki incelikleri çözümlemede meânî ilmi vazgeçilmez bir işlev üstlenmektedir.¹⁴⁶

1.3.2. Beyan İlmi

Beyan ilmi, bir anlamın farklı yollarla nasıl aktarılabilceğini ele alır. Teşbih, mecaz, istiare ve kinaye bu disiplinin temel araçlarıdır.¹⁴⁷ Söz konusu sanatlar metnin hem estetik değerini artırmakta hem de anlam katmanlarını derinleştirmektedir.¹⁴⁸

1.3.3. Bedî' İlmi

Bedî' ilmi, anlam bakımından doğru ve etkili biçimde kurulmuş sözü estetik açıdan güzelleştiren sanatları inceler. Bu sanatlar genel olarak lafzî (ses ve kelime düzeyinde) ve manevî (anlam düzeyinde) olmak üzere ikiye ayrılmakta-

¹⁴⁴ Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, s. 319-322.

¹⁴⁵ Ahmet Tekin - Ali Suntay, "Takiyyüdin Es-Serûcî'nin Şiirlerinin Me'ânî İlmi Açısından İncelenmesi", ts.; Ahmet Tekin - Ali Suntay, "Filistinli Şair İbrahim Tûkân'ın Zikra Hamiyyeti Ehli's-Şam Adlı Kasidesinin Meânî İlmi Açısından İncelenmesi" (4. Uluslararası Petra İlahiyat ve İslami İlimler Kongresi, Eskişehir, 2025).

¹⁴⁶ Hatîb el-Kazvînî, el-İdâh, s. 23-27.

¹⁴⁷ Ahmet Tekin - Ali Suntay, "Takiyyüddin es-Serûcî'nin Dîvânı'nın Beyan İlmi Açısından İncelenmesi", 2025; Ahmet Tekin - Ali Suntay, "Filistinli Şair İbrahim Tûkân'ın el-A'mâlû's-Şi'riyye el-Kâmile Adlı Divanının Beyân İlmi Açısından İncelenmesi" (18. Uluslararası İstanbul Bilimsel Araştırmalar Kongresi, İstanbul, 2025).

¹⁴⁸ Hatîb el-Kazvînî, el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa, s. 15-20.

dır. Seci' ve cinas lafzî; tıbâk, mukabele ve hüsn-i ta'lîl ise manevî sanatlara örnek gösterilmektedir.¹⁴⁹ Mustafa Sâdık er-Râfîî'nin Vahyü'l-Kalem'inde bu sanatlar belirleyici bir rol üstlenmektedir.¹⁵⁰

1.4. Belâgat ve Kur'an İ'câzı

Belâgat ilminin ortaya çıkış ve gelişim sürecinde Kur'an-ı Kerim'in eşsiz üslubunu açıklama çabası en temel etken olmuştur. İslâm âlimleri, Kur'an'ın hem içerik hem de ifade bakımından olağanüstü özellikler taşıdığını kabul etmiş ve bu üstünlüğün kaynaklarını araştırmıştır. Bu süreç, i'câzü'l-Kur'an adıyla anılan geniş bir araştırma alanının doğmasına zemin hazırlamıştır.¹⁵¹

Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Kur'an'ın üstünlüğünü kelimelerin tek tek güzelliğinde değil, nazm düzeninde arayan yaklaşımı belâgat çalışmalarına yeni bir boyut katmıştır. Daha sonra Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve Sekkâkî bu yaklaşımı geliştirerek Kur'an'ın belâgat yönünü kapsamlı biçimde ele almışlardır.¹⁵²

2. Mustafa Sâdık er-Râfîî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

2.1. Hayatı

Mustafa Sâdık er-Râfîî, 1881 yılında Mısır'ın Kalyûbiye vıla-

¹⁴⁹ Ahmet Tekin - Ali Suntay, "Takiyyüddin es-Serûcî'nin Dîvânı'nın Beyan İlmi Açısından İncelenmesi", 2025; Ahmet Tekin - Ali Suntay, "Filistinli Şair İbrahim Tûkân'ın el-A' 'mâlû's-Şi'riyye el-Kâmîle Adlı Divanının Beyân İlmi Açısından İncelenmesi" (18. Uluslararası İstanbul Bilimsel Araştırmalar Kongresi, İstanbul, 2025).

¹⁵⁰ Ahmed el-Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâğa, s. 299-356.

¹⁵¹ Abdülkâhir el-Cürcânî, Delâilü'l-İ'câz, s. 45-89; Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf, I, 15-20.

¹⁵² Abdülkâhir el-Cürcânî, Delâilü'l-İ'câz, s. 45-89.

yetine bağlı Bahteym köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁵³Nesebinin Hz. Ömer'e dayandığı kabul edilen ailesi, köklü bir dinî ve ilmî geçmişe sahiptir. Bu ortam, onun düşünce dünyasının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Babası Abdürrezzâk er-Râfiî, dönemin adliye teşkilatında görev yapmakta olup farklı şehirlerde çalışması, genç Mustafa'nın geniş bir sosyal çevresi tanınmasına imkân sağlamıştır.¹⁵⁴

2.1.2. Eğitimi

Râfiî ilk eğitimini aile çevresinde almış, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Arap grameri temellerini bu dönemde öğrenmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle düzenli bir okul eğitimi sürdüremeyen yazar, asıl bilgi birikimini babasının zengin kütüphanesinde edinmiştir. Câhiz, Cürcânî ve Mütenebbî başta olmak üzere klasik Arap edebiyatının önde gelen isimlerini derinlemesine okuyarak kendine özgü ve güçlü bir üslup geliştirmiştir.¹⁵⁵

2.1.3. Sağlık Sorunu ve Yazarlık Yolculuğu

Genç yaşlarda geçirdiği tifo hastalığı sonucunda işitme duyusunu büyük ölçüde yitiren Râfiî, bu zorluğu edebî üretimine engel olarak görmemiştir. Aksine sözlü iletişimin kısıtlanması, onu okumaya ve yazmaya yönlendirmiş; iç dünyasına olan yoğunlaşma eserlerindeki duygu derinliğine doğrudan yansımıştır. Onun hayatındaki bu dönüm noktası, birçok araştırmacı tarafından eserlerindeki yalnızlık ve hüznün temalarıyla ilişkilendirilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵³ Kemâl Neş'et el-İryân, er-Râfiî: Hayâtühû ve Âsâruh, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1985, s. 15.

¹⁵⁴ Mustafa Abdürrezzâk el-Kilânî, Mustafâ Sâdık er-Râfiî: Hayâtühû ve Edebühû, Beyrut, 1998, s. 22.

¹⁵⁵ Şevki Dayf, Târihu'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Hadîs, Kahire: Dârü'l-Meârif, 2002, s. 211-214.

¹⁵⁶ el-Kilânî, Mustafâ Sâdık er-Râfiî, s. 41-43.

2.2. Edebî Kişiliği ve Üslubu

Mustafa Sâdık er-Râfiî, modern Arap edebiyatında klasik dil ve edebiyat mirasını en güçlü biçimde temsil eden yazarlardan biridir. Yaşadığı dönemde Mısır'da Batı etkisiyle yaygınlaşan yenilikçi edebiyat anlayışlarına karşın Râfiî, Arap dilinin ve belâgat geleneğinin korunması gerektiğini savunmuştur. Ona göre Arapça yalnızca bir iletişim aracı değil, İslâm medeniyetinin taşıyıcısı olan kültürel bir mirastır.¹⁵⁷

Üslubunun en belirgin özellikleri arasında yoğun tasvir gücü, müzikal ritim ve duygu derinliği sayılabilir. Doğa, insan ruhu, aşk ve yalnızlık temalarını işlerken seci', mübalağa ve tıbâk gibi belâgat sanatlarını ustalıkla kullanan Râfiî, nesrini zaman zaman şiire yaklaştıran bir ritim anlayışını benimsemiştir. Birçok araştırmacı bu nedenden ötürü onun nesrini 'şiirsel nesir' olarak nitelendirmektedir.¹⁵⁸

Râfiî'nin klasik geleneğe bağlılığı taklitçilik değil, özgün bir sentezdir. Geleneksel dil birikimini çağının meselelerine uyarlamayı başaran yazar, bu yönüyle hem klasik hem modern unsurları barındıran kendine özgü bir ses geliştirmiştir. Arapça'nın özellikle Batı etkisiyle aşınmasına karşı yürüttüğü dil savunuculuğu onu kültürel kimlik tartışmalarının önemli bir aktörü hâline getirmiş; bu tutumu başta Tâhâ Hüseyin olmak üzere dönemin yenilikçi yazarlarıyla uzun soluklu fikir tartışmalarına girmesine yol açmıştır.¹⁵⁹

2.3. Başlıca Eserleri

Mustafa Sâdık er-Râfiî, edebiyat tarihi, edebî eleştiri, dinî düşünce ve duygusal nesir gibi pek çok farklı alanda eserler

¹⁵⁷ Şevki Dayf, Târîhu'l-Edebî'l-Arabî: el-Asrû'l-Hadîs, s. 212.

¹⁵⁸ Fethî Ferîd, el-Üslûbü'l-Edebî inde'r-Râfiî, Kahire: Dârü'l-Fikr el-Arabî, 1996, s. 41-55.

¹⁵⁹ el-Kilânî, Mustafâ Sâdık er-Râfiî, s. 88-93.

kaleme almıştır. Onun çalışmaları, modern Arap nesrinin gelişim çizgisini kavramak açısından vazgeçilmez kaynaklar arasında yer almaktadır.¹⁶⁰

Târîhu Âdâbî'l-Arab, Arap edebiyatı tarihini kapsamlı biçimde ele alan üç ciltlik bir çalışmadır. Eser, yalnızca tarihî bilgi sunmakla kalmayıp edebî metinleri eleştirel bir gözle değerlendirmesi bakımından da önem taşımaktadır. İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye adlı çalışmasında ise Kur'ân-ı Kerîm'in dil ve üslup üstünlüğüyle Hz. Peygamber'in sözlerindeki belâgat özellikleri derinlemesine incelenmektedir. Resâ'ilü'l-Ahzân, mektup tarzında kaleme alınan ve aşk, özlem, yalnızlık temalarını şiirsel bir nesirle işleyen duygusal bir eserdir.¹⁶¹

Vahyü'l-Kalem, Râfiî'nin edebî üslubunu ve düşünce dünyasını en iyi yansıtan eserlerinin başında gelmektedir. Gazete ve dergilerde yayımlanan yazıların bir araya getirilmesiyle oluşan üç ciltlik bu eser; edebiyat, toplum, ahlâk, insan psikolojisi ve din gibi çeşitli konuları kapsamaktadır. Vahyü'l-Kalem'in öne çıkan özelliği, belâgat sanatlarının yalnızca estetik bir süs olarak değil, düşüncenin güçlendirilmesi amacıyla bilinçli biçimde kullanılmasıdır. Bu çalışma kapsamında incelenen seci', mübalağa, iktibâs ve tıbâk sanatları eserin üslup mimarisinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.¹⁶²

3. Mustafa Sâdık Er-Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem Adlı Eserinde Belâgat Sanatları

3.1. Seci'

Arap belâgatında nesrin en güçlü estetik unsurlarından biri olan **seci'** (السجع), sözlükte güvercinin ötüşündeki ritmik tekrarı ifade ederken; terminolojide nesirdeki cümle sonlarının (فاصلة)

¹⁶⁰ el-İryân, er-Râfiî: Hayâtühû ve Âsâruh, s. 115-120.

¹⁶¹ el-İryân, er-Râfiî: Hayâtühû ve Âsâruh, s. 115-120.

¹⁶² Şevkî Dayf, el-Belâga: Tatavvur ve Târîh, Kahire, 1965, s. 331-333.

aynı harf üzerine gelmesini ifade eder.¹⁶³Klasik belâgat geleneğinde nesrin en köklü süsleme unsurlarından sayılan seci', yalnızca ses uyumunu sağlamakla kalmaz; aynı zamanda anlam katmanlarını güçlendirerek metnin hitabet ve ikna gücünü artırır. Nitekim Câhiz'den itibaren pek çok belâgat âlimi, seci' nin etkili kullanımını üslup mükemmeliyetinin ayrılmaz bir göstergesi olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁴

Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem eserinde görüldüğü üzere bu sanat, metne hem estetik bir ahenk katar hem de ses düzeniyle dinleyiciyi etkileyerek anlamı zenginleştirir. Râfiî, Arap nesrinin modern dönemde en güçlü temsilcilerinden biri olarak bu sanatı bilinçli bir anlatım stratejisi şeklinde benimsemiş; her cümlesinde müzikal bir ritim ve felsefi bir yoğunluk oluşturmaya başarmıştır. Seci' sanatı, **mutarraḥ, mütevâzin, murassa' ve mütevâzî** olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.¹⁶⁵

Mustafa Sâdık er-Râfiî, nesirlerinde edebî sanatlardan seci' sanatını etkin bir şekilde kullanmıştır. Hak ile batılın akıbetinden söz eden aşağıdaki ifadeleri, seci' sanatının farklı türlerini aynı pasaj içinde barındırması bakımından son derece dikkat çekicidir. Bu cümleler, hem anlamsal zıtlık (tībâk) hem de ses uyumu (seci') tekniklerini bir arada kullanan Râfiî'nin üslup olgunluğunun somut bir yansımasıdır.

¹⁶³ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), VIII, 150. Seci' kelimesinin güvercin sesinden mecazen nesre aktarılış süreci için ayrıca bk. Ebû'l-Hilâl el-Askerî, Kitâbü's-Sînâateyn, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1971), s. 259.

¹⁶⁴ Câhiz, el-Beyân ve't-Tebyîn, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1968), I, 143; İbn Reşîk el-Kayrevânî, el-Umde fî Mehâsinî's-Şi'r ve Âdâbih, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), II, 57-58,

¹⁶⁵ Kazvîni, el-İdâh fî Ulûmî'l-Belâğa, nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1993), s. 402-403. Seci' türlerinin kapsamlı bir tasnifi için ayrıca bk. Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî' (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), s. 314-318

3.1.1. Mütevâzin Seci'

Mütevâzin seci', iki fâsılanın son kelimelerinin hem vezin hem de harf bakımından tam bir uyum göstermesi durumudur. Bu tür, nesirde en dengeli ve en güçlü ahengi sağlayan seci' çeşidi olarak kabul edilir.¹⁶⁶ Mütevâzin seci' de yalnızca ses uyumu değil, kalıp uyumu da sağlanmakta; bu durum cümleye ölçülü ve akademik bir disiplin kazandırmaktadır. Klasik belâgat kitaplarında bu tür, seci' nin en mükemmel formu olarak takdim edilmekte ve özellikle hitabet ve vaaz metinlerinde tercih edildiği vurgulanmaktadır.¹⁶⁷

إِنَّ الْحَقَّ نُوْرٌ يَسْطَعُ، وَالْبَاطِلُ ظَلَامٌ يَنْقَطِعُ؛ هَذَا يَرْفَعُ صَاحِبَهُ فَيَعْلُو، وَذَاكَ يَزِيدُهُ
فَيَسْفُلُ، وَهَذَا يَبْقَى أَثَرُهُ، وَذَاكَ يَزُولُ ذِكْرُهُ

“Şüphesiz hak, parlayan bir nurdur; batıl ise kesilip giden bir karanlıktır. Bu (hak), sahibini yüceltip yükseltir; diğeri (batıl) ise onu felakete sürükleyip alçaltır. Bunun izi baki kalır, diğeri (batıl) ise namı silinip gider.”¹⁶⁸

Metinde geçen يَسْطَع (yasta') ve يَنْقَطِع (yankati') kelimelerinde mütevâzin seci' sanatı bulunmaktadır. Her iki kelime de يَفْعَل vezninde olup son harfleri (ع) ile bitmektedir. Böylece hem ses hem kalıp düzeyinde çifte uyum gerçekleşmekte, bu durum “nur-zulmet” karşıtlığını temellendiren birinci cümleye güçlü bir müzikal çerçeve kazandırmaktadır. Kazvî'nin ifadesiyle bu tür uyum, “kulak için bir ziyafet ve akıl için bir delil” niteliğindedir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Kazvî'nî, Telhîsü'l-Miftâh, nşr. Abdurrahman el-Berkûkî (Beyrut: Dârü'l-Fikir, t.y.), s. 136; Sekkâkî, Miftâhü'l-Ulûm, nşr. Nî'am Zerkûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), s. 420, Ahmet Tekin - İzzeddin Atay, “Arap Nesrinde Belâgat (seci Örneği)” (2. Uluslararası Karadeniz Bilimsel Araştırmalar Ve İnovasyon Kongresi 29-30 Haziran 2024, Tırabzon, 2024).

¹⁶⁷ Süyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kütüb, 1974), III, 297-298. Süyûtî, Kur'ân'daki mütevâzin seci' örneklerinin üsluba kattığı ahenge dikkat çekmektedir.

¹⁶⁸ Mustafa Sâdık er-Râfiî, Vahyü'l-Kalem, I, 37. Ayrıca bk. Hatîb el-Kazvî'nî, el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, s. 286-289.

¹⁶⁹ Kazvî'nî, el-İdâh, s. 403. Râfiî'nin bu pasajının kapsamlı bir tahlili için bk. Hasan

3.1.2. Mutarraf Seci'

Mutarraf seci', **iki fâsılanın son harflerinin (kafiyelerinin) aynı, ancak vezinlerinin farklı olması** durumudur. Bu türde ses birliği korunurken vezin değişikliğiyle anlatıma bir hareketlilik ve canlılık katılır.¹⁷⁰

Belâgat kaynaklarının büyük çoğunluğu mutarrafı, mütevâzine kıyasla daha esnek ve konuşma diline yakın bir seci' türü olarak nitelendirmektedir. Bu esneklik sayesinde yazar, ses uyumunu korurken cümle yapısını anlam gerekliliklerine göre biçimlendirebilmektedir.¹⁷¹

إِنَّ الْحَقَّ نَوْرٌ يَسْطَعُ، وَالْبَاطِلُ ظَلَامٌ يَنْقَطِعُ؛ هَذَا يَرْفَعُ صَاحِبَهُ فَيَعْلُو، وَذَلِكَ يُرَدِّهِ
فَيَسْفُلُ، وَهَذَا يَبْقَى أَثَرُهُ، وَذَلِكَ يَزُولُ ذِكْرُهُ

“Şüphesiz hak, parlayan bir nurdur; batıl ise kesilip giden bir karanlıktır. Bu (hak), sahibini yüceltip yükseltir; diğeri (batıl) ise onu felakete sürükleyip alçaltır. Bunun izi baki kalır, diğeri (batıl) ise namı silinip gider.”¹⁷²

Metnin devamında yer alan فَيَعْلُو (faya'lû) ve فَيَسْفُلُ (fayasful) kelimelerinde mutarraf seci' sanatı görülmektedir. Bu kelimelerin her ikisi de (و/ل) sesiyle bitmekte ve böylece ses uyumu sağlanmaktadır. Ancak birincisi يَفْعُو vezni taşıırken ikincisi يَفْعُلُ veznindedir. Bu vezin farklılığı, hakla bâtılın zıt yönlerle doğru hareket eden dinamik tabiatını —birinin yükselmesi, diğere-

Abbâs, Fenn Seci' fi'n-Nesr (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1981), s. 74. Alıntılanan Arapça metin için bk. er-Râfîi, Vahyü'l-Kalem, I, 78.

¹⁷⁰ Kazvînî, el-İdâh, s. 402-403; İbn Ebi'l-İsba', Tahrîrü't-Tahbîr fî Sinâati's-Şi'r ve'n-Nesr, nşr. Hifnî Muhammed Şeref (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1963), s. 350.

¹⁷¹ Ahmed el-Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâğa (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), s. 315; Desûkî, Hâşiye ale'l-Muhtasar (Kahire: Mektebetü'l-Bâbî el-Halebî, t.y.), II, 481.

¹⁷² Mustafa Sâdık er-Râfîi, Vahyü'l-Kalem, I, 37. Ayrıca bk. a.g.e., s. 286-289.

rinin alçalması — ses ve kalıp düzeyinde sembolik olarak ifade etmektedir.¹⁷³

3.1.3. Mütevâzî Seci'

Mütevâzî seci', **iki fâsılanın son kelimelerinin aynı vezin ve aynı kâfiye harfini paylaşması** olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁴ İlk bakışta mütevâzî ile örtüşen bu tanım, belâgat kaynakları arasında zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Ancak ağırlıklı görüşe göre mütevâzî, fâsılların birbirine tam denk düşmesi bakımından nesirde en simetrik formu temsil etmektedir. Bu simetri, metne adeta şiirsel bir mısra çifti etkisi kazandırmakta ve sözü bellekte kalıcı kılmaktadır.¹⁷⁵

إِنَّ الْحَقَّ نَوْرٌ يَسْطَعُ، وَالْبَاطِلُ ظَلَامٌ يَنْقَطِعُ؛ هَذَا يَرْفَعُ صَاحِبَهُ فَيَعْلُو، وَذَاكَ يَزِيدُهُ
فَيَسْفُلُ، وَهَذَا يَبْقَى أَثَرُهُ، وَذَاكَ يَزُولُ دِكْرُهُ

*“Şüphesiz hak, parlayan bir nurdur; batıl ise kesilip giden bir karanlıktır. Bu (hak), sahibini yüceltip yükseltir; diğeri (batıl) ise onu felakete sürükleyip alçaltır. Bunun izi baki kalır, diğeri (batıl) ise namı silinip gider.”*¹⁷⁶

Metnin son kısmında bulunan أَثَرُهُ (eseruhû) ile دِكْرُهُ (zikruhû) kelimeleri arasında mütevâzî seci' sanatı bulunmaktadır. Her iki kelime de فَعْلُهُ veznini taşımakta ve (هـ) zamiriyle bitmektedir. Bu biçimsel tam örtüşme, “iz kalmak” ile “nam salmak” şeklindeki anlam karşıtlığının ses düzeyinde de yansımaları sağlanarak pasajın bütününe güçlü bir kapanış etkisi katmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷³ Muhammed Dîb, Ulûmü'l-Belâga el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Meânî (Trablus: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003), s. 128-129. Söz konusu zıtlığın seci' ile pekiştirilmesi meselesine dair bk. Muhammed Miftâh, et-Telhîs fi'l-Belâga (Dârülbeyda: Dârü's-Sekâfe, 1989), s. 207.

¹⁷⁴ Kazvîni, Telhîsü'l-Miftâh, s. 138; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VIII, 154.

¹⁷⁵ Sekkâki, Miftâhü'l-Ulûm, s. 421; Teftâzânî, el-Mutavvel Şerhu Telhîsi'l-Miftâh (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), s. 437.

¹⁷⁶ Mustafa Sâdık er-Râfî, Vahyü'l-Kalem, I, 37. Ayrıca bk. a.g.e., s. 286-289.

¹⁷⁷ Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâga, s. 316-317. Seci'nin hafıza ve kalıcılık üzerindeki et-

Sonuç olarak seci' sanatı, Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin bu metnine estetik bir düzen ve uyum katmaktadır. Seci' içeren cümleler, hem anlam hem de ahenk bakımından güçlü bir etki yaratmakta; bu tür kafiye düzeni, dinleyicinin kulağında hoş bir tını oluştururken metnin duygusal ve fikrî derinliğini artırmaktadır. Tek bir pasajda üç farklı seci' türünü ustalıkla harmanlayan Râfiî'nin bu tercihi, belâgat sanatını mekanik bir süsleme aracı olarak değil, anlam inşasının temel bir bileşeni olarak kullandığının açık bir göstergesidir.¹⁷⁸

3.2. Mübalağa

Mübalağa, مبالغة fiilinden mastardır. Sözlükte "haddi aşmak, aşırıya kaçmak, abartmak" anlamlarına gelir.¹⁷⁹ Belâgat terimi olarak ise "bir niteliğin kuvvet veya zayıflık bakımından imkânsız ya da gerçeklikten uzak bir dereceye ulaştığının iddia edilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁰ Bu tanım, mübalağanın yalnızca biçimsel bir abartma değil, duygu ve anlamın daha yüksek bir gerçeklik düzeyine taşınması olduğunu ortaya koymaktadır.

Belâgat geleneğinde mübalağa; اغراق، غلو، مبالغة olmak üzere üç dereceye ayrılmakta ve her biri gerçeklikten uzaklaşma miktarına göre farklı bir değer taşımaktadır.¹⁸¹

Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem eserinde görüldüğü gibi mübalağa sanatı, duyguların şiddetini ve tasvir edi-

kisine dair bk. Walter Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi, çev. Sema Postacıoğlu Banon (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), s. 43-45.

¹⁷⁸ Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin üslup bütünlüğü üzerine kapsamlı bir değerlendirme için bk. Zekî Mübârek, en-Nesr el-Fennî fî'l-Karnî'r-Râbî' (Kahire: Dârü'l-Cil, 1975), I, 213-228.

¹⁷⁹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VIII, 169; Feyrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-Muhît (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), s. 810.

¹⁸⁰ Hâşimî, Cevâhirü'l-Belâğa, s. 312; Sekkâkî, Miftâhü'l-Ulûm, s. 430.

¹⁸¹ Kazvînî, el-İdâh, s. 368-370; Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 415. Üç derecenin karşılaştırılmalı bir değerlendirmesi için bk. Dîb, Ulûmü'l-Belâğa, s. 157-160.

len durumun etkisini artırmak amacıyla ustalıkla kullanılmıştır. Râfiî'nin mübalağası, şiirsel coşkunun bir ürünü değil; insan psikolojisine ve tabiata dair derin bir gözlemin ifadesidir. Örneğin, derin bir keder ve acıyı tasvir eden şu ifadelerde mübalağa sanatına başvurulmuştur:

3.2.1. Feryadın Şiddeti

صَرَخَ فِي أَلَمِهِ حَتَّى خِيلَ إِلَيْكَ أَنَّ الْجِبَالَ تَصَدَّعَتْ لِصَوْتِهِ، وَبَكَى حَتَّى حَسِبْتَ أَنَّ
الْأَرْضَ قَدْ ابْتَلَعَتْ دُمُوعَهُ

“Acı içinde öyle bir feryat etti ki, sesinden dağların yarıldığını sandın; öyle ağladı ki, toprağın onun gözyaşlarını yuttuğunu zannettin.”¹⁸²

İfadenin ilk bölümünde yer alan الْجِبَالَ تَصَدَّعَتْ لِصَوْتِهِ (sesinden dağların yarıldığını sandın) kısmında mübalağa sanatı kullanılmıştır.¹⁸³Burada feryadın şiddeti, tabiatın en sarsılmaz unsurlarından olan dağların parçalanmasıyla özdeşleştirilerek akıl sınırlarını zorlayan bir dereceye taşınmıştır. Belâgat terminolojisindeki sınıflandırmaya göre bu ifade, غلو (aşırı mübalağa) kategorisine girmektedir; zira dağların bir feryaddan yarılması aklen imkânsızdır.¹⁸⁴Bununla birlikte Râfiî, bu abartmayı “sandın” (خِيلَ إِلَيْكَ) ifadesiyle okuyucunun algısına bağlayarak mübalağayı öznel bir izlenim çerçevesine oturtmakta; böylece abartma, gerçekçi bir psikolojik gözleme dönüşmektedir.

¹⁸² Mustafa Sâdık er-Râfiî, Vahyü'l-Kalem, I, 287. Ayrıca mübâlağa sanatı için bk. Ahmed el-Hâşimî, Cevâhirü'l-Belâğa, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999, s. 296-299.

¹⁸³ İbn Ebi'l-İsba', Tahrîrû't-Tahbîr, s. 425.

¹⁸⁴ Kazvînî, el-İdâh, s. 369; Hâşimî, Cevâhirü'l-Belâğa, s. 313. Râfiî'nin 'غلو' kullanımına özgü örnekler için bk. Ahmed Mahmûd er-Râfiî, Hayâtü'r-Râfiî (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1958), s. 142.

3.2.2. Gözyaşlarının Bolluğu

صَرَخَ فِي أَلَمِهِ حَتَّى خِيلَ إِلَيْكَ أَنَّ الْجِبَالَ تَصَدَّعَتْ لِصَوْتِهِ، وَبَكَى حَتَّى حَسِبْتَ أَنَّ
الْأَرْضَ قَدْ ابْتَلَعَتْ دُمُوعَهُ

*“Acı içinde öyle bir feryat etti ki, sesinden dağların yarıldığını sandın; öyle ağladı ki, toprağın onun gözyaşlarını yuttuğunu zannettin.”*¹⁸⁵

Cümlelerin devamındaki *صَرَخَ حَتَّى حَسِبْتَ أَنَّ الْأَرْضَ قَدْ ابْتَلَعَتْ دُمُوعَهُ* (toprağın gözyaşlarını yuttuğunu zannettin) ifadesinde de mübalağa sanatı mevcuttur.¹⁸⁶ Kişinin döktüğü gözyaşlarının çokluğu, yeryüzünün bu yaşları emip bitiremeyeceği gerçeğine rağmen toprağın onları “yutması” şeklinde ifade edilmiştir. Dikkat çekici olan husus, iki mübalağa arasındaki yapısal simetridir: ilkinde insan sesi yeryüzünün katı unsurundan olan dağları etkilerken; ikincisinde insan yaşı, yeryüzünün zemin unsurundan olan toprağı etkiler. Bu yapısal paralellik, insan acısının bütün bir kâinatı derinden sarstığı izlenimini derinleştirmektedir.¹⁸⁷

Râfî, bu örnekte görüldüğü üzere mübalağa sanatını kullanarak kederin yalnızca ruhsal bir durum olmadığını, dış dünyaya ve tabiate dahi tesir eden devasa bir sarsıntı olduğunu etkileyici biçimde hissettirmektedir.¹⁸⁸ Bu tür tasvirler, ifadenin anlamını derinleştirirken okuyucuyu duygusal açıdan derinden etkilemektedir.

3.3. İktibâs

İktibâs, kelime kökeni itibarıyla “ateşten bir köz alarak on-

¹⁸⁵ Mustafa Sâdık er-Râfî, *Vahyü'l-Kalem*, I, 287. Ayrıca bk. a.g.e., s. 296-299.

¹⁸⁶ Muhammed Miftâh, *et-Telhîs fî'l-Belâğa*, s. 218.

¹⁸⁷ Hüseyin el-Vâd, *fî'n-Nakdi'l-Edebî* (Tunus: Dârü'l-Garb el-İslâmî, 1985), s. 98-99.

¹⁸⁸ Zekî Mübârek, *en-Nesr el-Fennî*, I, 220-222.

dan faydalanmak” veya “bir bilgi ışığından istifade etmek” gibi derin mecazi anlamlar taşımaktadır.¹⁸⁹

Edebî bir terim (bedî’ sanatı) olarak ise; bir yazarın veya şairin, kendi sözünün etkisini artırmak ve anlatımı estetik bir boyuta taşımak amacıyla ayet ve hadislerden alıntılar yapması şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁹⁰Kaynak metnin doğrudan zikredilmesi zorunlu olmadığı için iktibâs, hem yazarın bilgi derinliğine işaret etmekte hem de alıntılanan ifadeye dinî veya ahlakî bir otorite kazandırmaktadır.¹⁹¹

3.3.1. Râfiî’nin Üslubunda İktibâsın Kullanımı

وَكَاَن يُرَدِّدُ فِي نَفْسِهِ: إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، فَيَطْمَنُّ قَلْبُهُ وَيَهْدَأُ رَوْعُهُ

“...İçinden sürekli olarak şu ifadeyi tekrar ederdi: ‘Şüphesiz zorlukla birlikte bir kolaylık vardır.’ Böylece kalbi huzur bulur, korkusu ve endişesi yatışır.”¹⁹²

Râfiî’nin anlatımında görülen bu örnekte *إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا* ifadesi, İnşirah Sûresi’nin 6. âyetinden doğrudan alınarak metnin içine doğal bir şekilde yerleştirilmiştir.¹⁹³Yazar, bu ayeti herhangi bir açıklama veya kaynak belirtme ihtiyacı duymadan, karakterin iç dünyasını yansıtmak için kullanmıştır. Bu kullanım, klasik belâgat anlayışıyla tam anlamıyla örtüşmektedir: Hatîb el-Kazvî’nin tanımına göre iktibâs, kutsal metin-

¹⁸⁹ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, VI, 167; Zemahşerî, Esâsü’l-Belâğa (Beyrut: Dâru Sâdır, 1979), s. 515.

¹⁹⁰ Kazvîni, el-İdâh, s. 312; Dîb, Ulûmü’l-Belâğa, s. 127; Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâğa, s. 338.

¹⁹¹ İbn Ebi’l-İsba’, Tahrîrü’t-Tahbîr, s. 398; Süyûtî, el-İtkân, II, 462-463.

¹⁹² Mustafa Sâdık er-Râfiî, Vahyü’l-Kalem, II, s. 198-205. Ayrıca bk. Kur’ân-ı Kerîm, el-İnşirâh 94/6.

¹⁹³ el-Kur’ân el-Kerîm, İnşirah Sûresi, 94/6. Âyetin tefsirine dair bk. Taberî, Câmi’ü’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, nşr. Mahmûd Şâkir (Kahire: Dârü’l-Meârif, 1969), XXX, 158.

lerden alınan ifadelerin metin içinde doğal bir söylem unsuru hâline getirilmesidir.¹⁹⁴

Râfiî'nin üslubunda iktibâs yalnızca süsleme amacıyla değil, aynı zamanda psikolojik ve manevî (معنوي) bir derinlik oluşturmak için kullanılmaktadır.

Söz konusu âyetin karakterin iç konuşmasına yerleştirilmesi, zorluk karşısındaki teslimiyet ve umut duygusunu güçlendirmektedir.¹⁹⁵ Bunun ötesinde iktibâs, okuyucuyu Kur'ânî bir anlam evreniyle buluşturarak metnin epistemik düzeyini yükseltmektedir. Bu bağlamda Râfiî'nin iktibâsı, Orhan Okay'ın "edebî metin içinde dinî metnin yeniden doğuşu" şeklinde nitelendirdiği estetik olguyu somutlaştırmaktadır.¹⁹⁶

Sonuç olarak, Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin eserlerinde iktibâs sanatı, metne dışarıdan eklenmiş bir unsur değil; anlatının doğal akışı içinde erimiş bir belâgat tekniğidir. Kur'ânî bir ifade, karakterin iç dünyasını şekillendiren temel bir unsur hâline gelmiş ve metnin estetik değerini belirgin şekilde artırmıştır.¹⁹⁷

3.4. Tıbâk

Sözlükte tıbâk, "bir şeye denk olma, iki unsur arasında uyum ve karşılıklılık, eşitlik ve uygunluk" gibi anlamlara gelir.¹⁹⁸ Belâgat terminolojisinde ise anlam bakımından birbirine zıt veya karşıt iki kelimenin aynı ifade içerisinde bir araya getirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁹⁹ Tıbâk, zihnin karşıtlar üzerinden sezgisel kavrayışını harekete geçirdiğinden, haya-

¹⁹⁴ Kazvîni, el-İdâh, s. 312. Benzer biçimde bk. Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 439-440.

¹⁹⁵ Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâğa, s. 338-339; Ramazan es-Siddîk, el-İktibâs fi'l-Edeb el-Arabî (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1988), s. 67-71.

¹⁹⁶ Orhan Okay, "İktibâs", İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), II, 67.

¹⁹⁷ Zekî Mübârek, en-Nesr el-Fennî, I, 225-226.

¹⁹⁸ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, X, 209.

¹⁹⁹ Kazvîni, el-İdâh, s. 340; Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâğa, s. 294.

tın döngüsel ve diyalektik yapısını anlatmaya elverişli en güçlü belâgat araçlarından biri kabul edilmektedir.²⁰⁰ Kazvî'nî, tıbâkın anlamı “iki kez söylemeden” iki katına çıkardığını belirtmekte; bu özelliğiyle sanatı hem ekonomik hem de derinlikli bir ifade biçimi olarak değerlendirmektedir.²⁰¹

Belâgat kaynakları tıbâk sanatını iki temel türe ayırmaktadır: **Tıbâk-ı îcâb** (طباق الإيجاب), zıt kelimelerin olumsuzlama olmaksızın doğrudan bir araya getirilmesidir. **Tıbâk-ı selbî** (طباق السلب) ise aynı kelimenin müspet ve menfi şekillerinin birlikte kullanılmasıdır.²⁰²

3.4.1. İsimler Arasındaki Tıbâk

وَمَا الدُّنْيَا إِلَّا لَيْلٌ وَنَهَارٌ، وَسُرُورٌ وَأَحْزَانٌ، وَاجْتِمَاعٌ وَافْتِرَاقٌ؛ يَضْحَكُ فِيهَا الْإِنْسَانُ
حِينًا، وَيَبْكِي حِينًا، وَيَقْوَى حِينًا وَيَضْعُفُ حِينًا

“Dünya; ancak gece ve gündüzden, sevinç ve hüzünden, kavuşma ve ayrılıktan ibarettir. İnsan onda bazen güler, bazen ağlar; bazen güçlenir, bazen de zayıf düşer.”²⁰³

Metinde üç ayrı isim çifti üzerinden tıbâk-ı îcâb kurulmuştur.²⁰⁴

(1) لَيْلٌ (gece) — نَهَارٌ (gündüz): Zamanın iki zıt kutbunu ifade eden bu çift, insan ömrünün karanlık ve aydınlık fasıllarla örüldüğünü, hiçbir hâlin kalıcı olmadığını vurgular.

(2) سُرُورٌ (sevinç) — أَحْزَانٌ (hüzünler): Duygusal alandaki zıtlık, suretin çoğul formunda (أَحْزَانٌ) kullanılmasıyla asimetriye

²⁰⁰ Hamit Salıhoğlu - Ali Suntay, “Zünnûn el-Mısrî'nin Şiirlerinde Bed'î İlmine Dair Edebî Sanatlar”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (31 Aralık 2025), 1569-1587.

²⁰¹ Kazvî'nî, el-İdâh, s. 341. Aynı değerlendirme için bk. Sekkâkî, Miftâhü'l-Ulûm, s. 408.

²⁰² Kazvî'nî, Telhîsü'l-Miftâh, s. 112; Teftâzânî, el-Mutavvel, s. 399-400.

²⁰³ Mustafa Sâdık er-Râfî, Vahyü'l-Kalem, II, s. 210-212

²⁰⁴ İbn Reşîk, el-Umde, II, 79-80; Ebü'l-Fadl er-Râzî, Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-Îcâz, nşr. Nasrullah Hâcimüftüoğlu (Beyrut: Dârü Sâdir, 2004), s. 312.

dönüştürülmüş; acıların sevinçten hem çok hem de derin olduğu ima edilmiştir.²⁰⁵

(3) اَجْتِمَاعٌ (kavuşma) — اَفْتِرَاقٌ (ayrılık): Her iki kelime de اَفْعَالٌ vezninde olduğundan burada aynı zamanda bir vezin uyumu (mütevâzin unsur) da bulunmakta; bu durum tıbâkı seci' ile iç içe geçirmektedir.

3.4.2. Fiiller Arasındaki Tıbâk

Metinde iki ayrı fiil çifti üzerinden tıbâk kurulmuştur.²⁰⁶

(1) يَضْحَكُ (güler) — يَبْكِي (ağlar): İnsanın duygusal ifadesinin iki kutbunu temsil eden bu çift, Arap şiir ve nesrinde en sık kullanılan tıbâk örneklerinden biridir. Zira gülme ve ağlama, duygu zıtlığının en somut bedensel tezahürleridir.²⁰⁷

(2) يَقْوَى (güçlenir) — يَضْعَفُ (zayıflar): Bu çift, insanın fiziksel ve manevî kapasitesinin dünyanın koşullarına göre dalgalanmasını ortaya koymaktadır. Kazvî'nin belirttiği üzere tıbâk, zıtlığı sadece sözcük düzeyinde değil, okuyucunun zihinsel tasavvurunda da hayata geçirir.²⁰⁸

Sonuç olarak bu metinde kullanılan tıbâk sanatı, dünya hayatının değişkenliğini ve zıtlıklar üzerine kurulu olduğunu güçlü bir biçimde vurgulamaktadır. Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin yazılarında birbirine zıt kelimelerin kullanımı, okuyucunun zihninde hayatın döngüsüne dair derin bir tasavvur oluşturmaktadır. Yazar, hem isimler hem de fiiller üzerinden bu karşıtlığı kurarak anlatımını güçlendirmiş; kullandığı tıbâk örneklerini

²⁰⁵ Muhammed Abdülmüt'âl es-Saidî, Buğyetü'l-Îzâh li-Telhîsî'l-Miftâh (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1991), III, 147-148.

²⁰⁶ Kazvî'nin, el-İdâh, s. 342; Dîb, Ulûmü'l-Belâga, s. 143, Ahmet Tekin, "M-k-n Kavramının Etimolojik Yapısı, Semantik Analizi ve Kur'an'daki Kullanımı", *Eskişehir Osmanî Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (15 Eylül 2024), 727-741.

²⁰⁷ İbn Ebi'l-İsba', Tahrîrû't-Tahbîr, s. 388; Abdülkâhîr el-Cürçânî, Delâilü'l-İ'câz, nşr. Mahmûd Şâkir (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1984), s. 275.

²⁰⁸ Kazvî'nin, el-İdâh, s. 341.

seci' ve mübalağa ile örgüleyerek bütünsel ve katmanlı bir anlatım dokusu meydana getirmiştir.²⁰⁹

SONUÇ

Bu çalışma, Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem adlı eserinde belâgat unsurlarının kullanımını analiz etmeyi amaçlamış ve metni klasik belâgat ilmi çerçevesinde incelemiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, er-Râfiî'nin üslubunun yalnızca yüksek estetik bir ifade gücüne sahip olmadığı, aynı zamanda anlamı derinleştiren ve düşüncüyü yoğunlaştıran sistemli bir belâgat yapısı üzerine kurulu olduğu ortaya konulmuştur.

Eserde özellikle seci', mübalağa, iktibâs ve tıbâk sanatlarının yalnızca süsleyici bir unsur olarak değil, metnin anlam örgüsünü kuran temel yapısal unsurlar olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, belâgat sanatlarının er-Râfiî'nin dilinde anlamı güçlendiren, yönlendiren ve okuyucu üzerinde etkili bir zihinsel tasavvur oluşturan işlevsel araçlar hâline geldiğini göstermektedir. Böylece Vahyü'l-Kalem, klasik belâgatın teorik boyutunun pratikte güçlü bir şekilde yansıdığı önemli bir edebî metin olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Mustafa Sâdık er-Râfiî'nin Vahyü'l-Kalem adlı eseri, belâgat sanatlarının işlevsel kullanımını göstermesi bakımından hem klasik Arap edebiyatı açısından hem de belâgat araştırmaları açısından dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir. Bu eser, belâgatın yalnızca teorik bir disiplin olmadığını, aynı zamanda edebî metinlerin anlam ve etki gücünü belirleyen canlı bir yapı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

²⁰⁹ Zekî Mübârek, en-Nesr el-Fennî, I, 215. Ayrıca bk. Şevkî Dayf, el-Belâğa: Tatavvur ve Târîh (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1965), s. 328-330.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Hasan. Fenn es-Secî' fi'n-Nesr. Beyrut: Dârü'l-Âfâkî'l-Cedîde, 1981.
- Atîk, Abdülaziz. el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Ĥadîs. Beyrut: Dârü'n-Nehda el-'Arabîyye, 1987.
- Câhîz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. el-Beyân ve't-Tebyîn. Nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1968.
- Cürcânî, Abdülkâhir. Delâilü'l-İ'câz. Nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1984.
- Dayf, Şevkî. el-Belâga: Tatavvur ve Târîh. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1965.
- Dayf, Şevkî. Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî: el-'Aşru'l-Ĥadîs. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 2002.
- Desûkî, Muhammed b. Arafe. Hâşiye ale'l-Muhtasar. 2 cilt. Kahire: Mektebetü'l-Bâbî el-Halebî, t.y.
- Ebü'l-Hilâl el-Askerî. Kitâbü's-Sinâateyn. Nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dârü'l-Fikr, 1971.
- el-İryân, Kemâl Neş'et. er-Râfi'î: Hayâtühû ve Âşâruh. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1985.
- el-Kîlânî, Mustafa Abdürrezzâk. Muştafâ Sâdık er-Râfi'î: Hayâtühû ve Edebühû. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1998.
- er-Râfiû, Mustafa Sâdık. İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye. Kahire: Mektebetü't-Ticâriyye, t.y.
- er-Râfiû, Mustafa Sâdık. Vahyü'l-Kalem. 3 cilt. Kahire: Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, t.y.
- er-Râzî, Fahreddin. Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz. Nşr. Nasrullah Hâcimüftüoğlu. Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- Ferîd, Fethî. el-Üslûbü'l-Edebî 'inde'r-Râfi'î. Kahire: Dârü'l-Fikr el-'Arabî, 1996.
- Feyrüzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. el-Kâmûsü'l-Muhît. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Hâşimî, Ahmed. Cevâhirü'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.

- İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî, Zeyyüddîn. Tahrîrû't-Tahbîr fî Sınâati's-Şi'r ve'n-Nesr. Nşr. Hifnî Muhammed Şeref. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1963.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn. Lisânü'l-Arab. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî. el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih. Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- Kazvînî, Hatîb. el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâga el-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'. Nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993.
- Kazvînî, Hatîb. Telhîsü'l-Miftâh. Nşr. Abdurrahman el-Berkûkî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Miftâh, Muhammed. et-Telhîs fi'l-Belâğa. Dârülbeyda: Dâru's-Sekâfe, 1989.
- Muhammed Dîb. Ulûmü'l-Belâga el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Meânî. Trablus: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.
- "Mustafa Sâdık er-Râfiî". TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007. XXXIV, 397-399.
- Mübârek, Zekî. en-Nesr el-Fennî fi'l-Karnî'r-Râbi'. 2 cilt. Kahire: Dâru'l-Cîl, 1975.
- Okay, Orhan. "İktibâs". İslam Medeniyeti Ansiklopedisi. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. II, 66-68.
- Râfiî, Ahmed Mahmûd. Hayâtü'r-Râfiî. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1958.
- Ramazân es-Siddîk. el-İktibâs fi'l-Edeb el-Arabî. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1988.
- Saîdî, Muhammed Abdülmüt'al. Buğyetü'l-Îzâh li-Telhîsi'l-Miftâh. 4 cilt. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1991.
- Salihoğlu, Hamit - Suntay, Ali. "Zünnûn el-Mısırî'nin Şiirlerinde Bedî' İlmine Dair Edebî Sanatlar". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (31 Aralık 2025), 1569-1587. <https://doi.org/10.32711/tiad.1762825>
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr. Miftâhü'l-Ulûm. Nşr. Ni'am Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

- Süyûtî, Celâlüddîn. el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân. Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kütüb, 1974.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân. Nşr. Mahmûd Şâkir. 30 cilt. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1969.
- Tekin, Ahmet. "M-k-n Kavramının Etimolojik Yapısı, Semantik Analizi ve Kur'an'daki Kullanımı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (15 Eylül 2024), 727-741. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1470699>
- Tekin, Ahmet - Suntay, Ali. "Filistinli Şair İbrahim Tûkân'ın Zikra Hamiyyeti Ehli's-Şam Adlı Kasidesinin Meânî İlmi Açısından İncelenmesi". Eskişehir, 2025.
- Tekin, Ahmet - Suntay, Ali. "Takiyyüdin Es-Serûcî'nin Şiirlerinin Me'ânî İlmi Açısından İncelenmesi", ts. <https://doi.org/https://dx.doi.org/10.30546/19023.978-9952-8573-6>
- Tekin, Ahmet - Suntay, Ali. "Filistinli Şair İbrahim Tûkân'ın el-A'mâlû's-Şi'riyye el-Kâmile Adlı Divanının Beyân İlmi Açısından İncelenmesi". İstanbul, 2025.
- Tekin, Ahmet - Atay, İzzeddin. "Arap Nesrinde Belâgat (seci Örneği)". Tırabzon, 2024.
- Tekin, Ahmet - Suntay, Ali. "Takiyyüddin es-Serûcî'nin Dîvânı'nın Beyan İlmi Açısından İncelenmesi", 2025.
- Tekin, Ahmet - Suntay, Ali. "Filistinli Şair İbrahim Tûkân'ın el-A'mâlû's-Şi'riyye el-Kâmile Adlı Divanının Beyân İlmi Açısından İncelenmesi". İstanbul, 2025.
- Tekin, Ahmet - Suntay, Ali. "Takiyyüddin es-Serûcî'nin Dîvânı'nın Beyan İlmi Açısından İncelenmesi", 2025.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. el-Mutavvel Şerhu Telhîsi'l-Miftâh. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.
- Vâd, Hüseyin. fi'n-Nakdi'l-Edebî. Tunus: Dârü'l-Garb el-İslâmî, 1985.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. Esâsü'l-Belâga. Beyrut: Dâru Sâdır, 197

Nahiv ve belâgat, Arap dilinin kurallarını ve estetik dünyasını birlikte şekillendiren iki temel disiplindir. Bu çalışma, klasik gramer metinlerinde yer alan şiir örneklerini yalnızca dil bilgisel birer tanık olarak değil, aynı zamanda güçlü edebî ve belâgî unsurlar taşıyan metinler olarak ele almaktadır. İbn Hişâm el-Ensârî'nin *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Bellû's-Sadâ* ile Çârperdî'nin *el-Muğnî fî 'ilmi'n-naħv* adlı eserlerinde Bedî' sanatlarının izleri tespit edilerek nahiv ile belâgat arasındaki organik ilişki ortaya konulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise Mustafa Sâdık er-Râfî'nin *Vahyu'l-Kalem* adlı eseri üzerinden klasik belâgat anlayışının modern Arap nesrindeki yansımaları incelenmektedir. Böylece eser, klasik şiir geleneğinden modern edebî söyleme uzanan sürekliliği bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmekte; Arap dili, edebiyatı ve belâgat araştırmalarına yöntemsel ve içerik bakımından özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

ISBN 978-625-8972-34-4

9 786258 972344